Historia Juris Rom.

IV.

I Stan Rzpp.

1. stan Krainy.
2. charakter mieszk. i ich podz.
3. Rząd Krainy, urzędnicy.
4. religia i oświecenie publ.
5. policya i finanse.
6. woyskowość.

II. Prawodawstwo.

1, kto iest władzą prawodawczą, o seymach.
2, iak prawa stanowiono.

III Prawnictwo

1, źrodła praw; ustawy celnieysze i postanowienia osób rządowych.
2. nauka prawa.
3. prawnicy. -

Religiia, o Duchowieństwie p. 199.

Szczególniej starano się o upowszechnienie instytucyi religijnych. Następowało skonfiskowanie dóbr, kto nie miał wszystkich zasad o religii, wyjąwszy wieśniaków (N. 144. r. 2!). Sam jednakże Justynian i jego żona Theodora, dawali często zgorszenie! Zakony lub zakładano, jednakże nie tyle one dobrego przynosiły, ile Benedyktyni, w [illegible] ś. Benedykta de Nursia ustanowieni. Protegowano szkoły prawa, też nienawidzono szkoły w Atenach, za to że bardzo polubiła pisma starożytnych autorów, pogardzając nowszemi instytutami, skąd słuszne dawała przyczynę rządowi do nieukontentowania. — Upadły zupełnie sztuki piękne, więcej zważano na materyą niż na dzieło

Policya finanse

Od wprowadzenia religii Chrześciańskiey porobiono wiele instytutów, dażących do opatrzenia i ratowania zdrowia. Pozaktadano wiele szpitalów i domów sierot (xenodochia, orphanotrophia). Religia miała wpływ na umysł ludzki a stąd i stan niewolników znośniey trzymany stawał. Lecz wszystkiem porosstały szkoły cudowierców, które aż dopiero w pozniejszym czasie za staraniem zbowio ustanowiono. Na Wschodzie szczególniey panował wielki zbytek, i chęć do zabaw teatralnych, i ubieganie się do mety na wozach, tak dalece że lubownicy tych zabaw nawet się na partye dzielili. Sprzyjali temu sami cesarze, stąd nie raz do buntu przychodziło, jak to wiemy, za czasów Justyniana.

Co do finansów. Od czasów Konstantyna W. mniey obciążano podatkami obywateli, ponieważ teatrem woyny były nayboga[t]sze prowincye; a i wiele dawnych dochodów wpływaiących dawniey do skarbu ex lege Julia nie zgadzało się z religiią, osobliwie więcey teraz tkorzenni byli powazani (c. 1. C. Th. VIII. 16). Ponieważ iednak wiele kosztowało utrzymanie dworu Cesarskiego, nakazał Konstantyn W. płacić prowincyom od dochodów swoich podatek. Spisywano co 15 lat mayątki, szacowano ie, i nowe ustanawiano podatki, co nazywano Indictio. Jeżeli to nie wystarczyło narznaczano superindictiones. Ktokolwiek rzemiosło iakie prowadził, płacił co 4. lata pewien podatek, to nazywało się collatio lustralis. Przywrócono także dawne przymuszone dary zwane Aurum coronarium. dawniey wolno było ludom zwyciężonym, ieżeli lub zwyciężca ‡ pl[acić] korona od korona.

Pod Cesarami używano na dworze ięzyka Łacińskiego nie Greckiego, aż do Konst. W. ustawy iednakże wydawano często iuż przed Hadryanem w ięzyku Greckim. W rozmowach urzędowych używano ięzyka Łacińsk. iescze i za Justyniana, lecz później zaniechano tego. Dirksen Abh. I.

Lekkomyślności Greków, szczególniey Ateńczyków była na zawadzie, że się u nich prawo nie tako dobrze rozwinęło iako u poważnych Rzymian. Grecy wyrażaią przez słowo νόμος tako <u>jus</u> iako <u>lex</u>, przeciwnie Rzymianie pilnie obydwa rozróżniaią; i tako n. p. nie można w Łacińskim ięzyku powiedzieć, co w Greckim uchodzi, lex gentium. Wszystkich nowszych prawników zamieszania ięzyka zawsze wyrazy <u>prawo</u> i <u>ustawa</u> zdawałoby się że bardzo dobrze Języka Greckiego posiadaią. Za czasów Justyniana był na wschodzie bardziey używany

Z ułomności ludzka szczególniey bywa dręczona, wspomniawszy że umierać <u>trzeba</u>. Wcale inaczey był przekonany Kato!

ięzyk Grecki niż Łac. Sam ~~tenże~~ Laurent. Lydus III. 68. powiada, iż ięzyk Łaciński w bieże Justyniana ~~nie~~ był używany iako do interesów ~~Zachodniego Państwa~~ prowincyi w Europie będących. — Już od czasu Konst. W. weszło w zwyczay, używania w układach z obcemi narodami, ięzyka Gr. Zwłaszcza z Gr. barbarzyńcy, używali rodowitego ięzyka Dirksen I. p. 62. <u>sqq</u>. — Co się tyczy sądownictwa, wyrokowano po Łacinie, ale stronom wolno było sprawy swey popierać w rodowitym ięzyku. Tak było w Rzymie, ale w Konstant.p. iuż od czasu Theodos. młodsz. wyrokowano w ięzyku Gr. lub Łac. <u>ibid</u> p. 65. <u>sqq</u>. W prowincyach sądzono i wyrokowano, stósownie iak bardziey ięzyk ten lub ów, był upowszechniony.

ǂ Cives servi jest nonsens.

ǂ vornehmsten Reichsbeamten mit dem trüglichen Titel wie: Sinceritas vestra, sublimis et admirabilis Magnitudo, illustris et magnifica Altitudo. Urzędn. ich w Epoce III. byt ǂ

ǂ Prefekturami rządzili tak nazwani Praefecti praetorio; Wikaryatami ich zastępcy; a prowincyami rządzili Gubernatorowie których zwano Rectores, Judices, Judices Ordinarii. Tych poddzielano: na Consulares, Correctores, Praesides, stosownie im który z nich większy lub mniejszy miał okrąg do rządzenia.

ǂ napisał Komentarz nad wspomnionemi tytułami Dygestów.

‡ w ręku Panującego i senatu. Aż do czasów Kon-
stantyna Wgo miał jakikolwiek udział w Rzą-
dzie senat. Odtąd senat w Rzymie i Kon-
stantynopolu nie trudnił się jako sądo-
wnictwem (pod przewodnictwem Praefect. Urbi;)
Tako urzędników wszystkich, jako i Apella-
cyą. — Panującego władza coraz się bardziej
wspierać zaczęła; na Wschodzie zwano go
już βασιλεύς.

I cf. Haubold p. 5. ~~Quomodo~~ Ex Corp. Jurisp. Anton.

7 magistri Officiorum magistratuum, sive Scholae Palatinae, jam Tribuni, j. Procuratores, Principes, Primates, Primicerii, Praeses et Administrantes, Judices, vel tantum Magistri, appellantur, v. autores apud Dirksen. C. A. R. p. 50.

ditionibus, post obitum Amalesunthes, Italiam subegit.

Quod Cives spectat, hi a tempore Justiniani erant vel (liceat hoc nomine abuti!) ingenui (Cives), vel servi. Hoc factum est per constit. Justinianeam (c. un. C. de Latina libert. toll.) qua sancitum, ut „cum dedititii liberti jam sub„lati sint, omnibus conditio Romana deferretur." Superfuit tamen differentia civium, quoad dignitatem. Dividebantur enim cives in 1, Illustres, 2, Spectabiles, 3, Clarissimos, 4, Perfectissimos, 5, Egregios. Nec minus dignitas Patriciorum restituta est, de qua infra agemus.

De magistratibus 131) quinam illa aetate fuerint videamus. Constantinus Magnus divisit Orbem Romanum in duo Imperia *Orientale* et *Occidentale*, quorum utrumque in duas *Praefecturas*, et has rursus in *Vicariatus* et *Provincias* subdivisit. Eligebantur *Consules* ut libera republica vigente obtinuit, quorum alter Romae alter vero Contantinopoli degebat. Praecipuus magistratus usque ad Constantinum Magnum erat 1, *Praefectus Praetorio*, ab eo admodum circumscriptus, cum potestate civili relicta a re militari

131) De quibus cf. Pancirolus in Thesaur. Graeviano Tomo VII. p. 1309 Digestorum tit. XI. usque ad XX. quos illustravit Campianus in libro de magistratibus Turici 1623 et Auctores quos Haubold l. l. p. 54 citat.

illum removisset. Usque ad Constantinum Magnum obtinebat, ut si quis Imperatorum successorem praefecto praetorio dare vellet, laticlaviam ei per libertum submitteret ut ait Aelius Lampridius in vita Alexandri Severi c. 21. (ed Salmasii). Dignitas ejus summa erat, nam appellatur persaepe *fastigium dignitatum.* Proponebat Edicta, et inter alia horum nomina publicabat, quos ex officio eiecerat, et diversis muneribus inhaerere jusserat; nec poterat unquam ab eo appellari. cf. loca a Jacobo Godofredo in Notitia dignitatum utriusque Imperii e Codice Theodosiano collecta (Tomo VI. Parte II.) s. v. *Praefectus praetorio.*

2. *Magister militum*, sub quo erant *Comites* et *Duces.* Comites autem non alii sunt quam socii, comites, et participes laborum Principis, quosque pro talibus haberi pro praemio princeps cupit. (cf. Jacob. Godofr. ad C. Theod. VI. 13.). Erant autem primi, secundi, et tertii ordinis; et quidem alii erant comites *militares* (Jacobus Godofredus l. c. VI. 14.) alii si hoc verbo uti licet, comites *civiles*, quibus nulla necessitudo cum Magistro militum. Duces inferiores gradu erant Comitibus; de his cf. loca in paratitlo ad C. Theod. libr. VII.

3. *Praepositus sacri cubiculi*, cujus officium erat certo ordine ad Principem adorandum Sa-

‡ Miernicy czyli Jeometrowie Rzymscy mieli wielki związek z prawem, rozmierzając bowiem granice między sąsiedzkiemi gruntami, musieli się znać na prawie rozgraniczenia (jus finium regundorum), i oni to rozstrzygali spory pod przewodnictwem sędziego, ile razy spór zaszedł – w niektórych namienionych. Za wolney Rzplit. trudnili się tém Haruspices; w późniejszych czasach brano do tego i innych ludzi. Teodozyusz młodszy nadał im tytuł drugiej godności obywateli Rzymskich t. i. nazwał ich spectabiles. Byli bardzo dobrze ze skarbu płatni, i mieli równie jak prawnicy swe justyzuta. Każdy mistrz miernictwa nosił tytuł clarissimus. Najznakomitsi z pomiędzy autorów tych jest Frontyn i Hygin. Urywki z ich odszukanemi rozprawy w 1494. w klasztorze w Bobbio. Najlepsza edycyja jest Goezyusza r.

Do niego także należał dozór nad niższemi urzędnikami dworskiemi; wszyscy należeli, do praefect. urbi. Pod nim byli także Interpretes omnium gentium, jak to świadczy Notit. dignit.

Trzecim urzędnikiem z porządku, był Comes largitionum, minister skarbu, trudniący się wydatkami panującego (largitiones).
Także tu należał dozór mający nad potrzebami Cesarskiemi (Comes rerum privatarum); także i praepositus sacri cubiculi; dalej, dowódzca gwardyi Cesarskiej (Comites domesticorum.) Wielki Koniuszy (Comes stabuli); dozorca gmachów Cesarskich (Comes domorum); dozorca garderoby (Comes sacrae vestis); Wyręczyciela panującego w senacie (Primicerius Notariorum). — Rada ministeryalna panującego nazywała się teraz consistorium principis, których pierwotnie nazywali się silentiarii. — Urzędnicy wydawali Edykta ciągle w imieniu Cesarskim, jak się przekonywamy z Edyktów w IV. i V. w Chr. niektóre przez praefect. praetor. i praef. urbi wydawane. Duo defensores

Consistorium

lutatores admittere, dignitatis cujusque et praerogativae ratione habita. Salutabantur autem vel adorabantur Imperatores genu flexo. Ortum initium est a Diocletiano, qui primus post Caligulam et Domitianum adorari se passus est (cf. Jacobus Godofredus ad Codicem Theodos. VI. 8.).

4. *Magister Officiorum* erat, qui gubernabat officia palatina. Sub dispositione ejus fuit Schola Agentium in rebus, Mensores et Scrinia, nec minus fabricae et cursus publicus (cf. Jacobus Godofr. in Not. dign. l. c. p. 12.)

5. *Quaestor sacri palatii* ad quem scrinia memoriae epistolarum et libellorum pertinebant. De eo cf. Jacobus Godofredus ad Codicis Theodos. VI. 9.

De *Patriciis* nunc et *Defensoribus urbium* paucis agamus.

Patriciatus dignitas quam maxime differebat a patriciis illis, de quibus I et II. Periodo egimus. Lege Canuleja et bellis civilibus factum est ut sub Imperatoribus patriciae gentes admodum diminuerentur, nullaque plane ratio patriciorum haberetur. Patriciatus dignitas tandem a Constantino instituta, erat culmen omnium honorum. Quid itaque, etiamne consulatui anteponebatur? Ita sane, modo hoc ita explices ut Jacobus Godofredus ad C. Theodos. VI. 6. Dicit ille: „patriciatus honorem caeteris an-

„teponi, non quo publicam dignitatem, quae in „Reipublicae luce seu actu versatur, (hoc enim „respectu Consulatui cedunt omnia dignitatum „culmina, seu Consulatus omnibus fastigiis di„gnitatum praeponitur, quando et ipsi Impera„tores eo decorabantur); verum quo ad priva„tum Principis affectum, quo parentes princi„pis Patricii erant et dicebantur; neque patri„ciatus nomen tam dignitatis quam Ordinis, „fuisse nihilque jurisdictionis Patricios habuisse."

De Defensoribus civitatum priusquam haec legerit, id unusquisque in memoriam sibi revocet, quod supra (Capite IX. Historiae) diximus. Civitatum conditio eo modo, instituta fuit sub Imperatoribus, quo libera republica vigebat. A civitatibus enim ipsis tam in Italia quam in provinciis quibus Jus Italicum erat, eligebantur Magistratus. Quarto seculo post Christum natum constitutus fuit magistratus singularis Defensor dictus, cujus erat civitatem cui praepositus fuit, contra praesides provinciarum defendere, illisque obstare si crudeliter cives tractare vellent. Brevi post ordini Decurionum adscripti Defensores urbium fuere, tantamque potestatem consecuti sunt, ut illum regerent. Nec tamen hoc magistratu instituto felices erant civitates, nec ipsi etiam earum defensores, cum partim a civibus quoties praesidibus non resi-

‡ Reprezentowali w tey Kurie lud Dekurionowie miasta, oni przedstawiali kandydatów do urzędu, co się zwało Nominatio, a Senatt potwierdzał Creatio. Pierwszy szczególniey Dekurio miał prawo przedstawiania, lecz odpowiedzialnym w ten czas ieżeli się zawiedziono na przedstawionym urzędniku.

‡ Syndyk

‡ Alii defensores erant, qui collegia urbium defendebant, ut decurionum, ecclesiarum, pauperum Dirk. II. p. 60.

‡ Wielość praw o Dekuryonach w Kodexie Theodozyańskim przekonywa nas, że stan Dekuryonów w tey epoce był poratowania godnym. Czytamy w źródłach iż wielu uciekało z miast ojczystych, że przyjmowali służby prywatnego rolnika, lub chętnie poddawali się w poddaństwo tylko żeby uniknąć nieszczęśliwego im urzędu. (c. 10. 11. 13. 22 C. Th. de decurionib.) Winowayca postępionego na śmierć nieraz dla tego uwalniano że przyięty został Dekuryonem (c. 66. 108. C. Th. de decurionib.). Szczególniey dla następujących przyczyn usuwano się od tego urzędu: 1, jeżeli nałożonego podatku miasto zapłacić nie mogło, musieli zapłacić Dekuryonowie czy winni czy nie (c. 186. C. Th. de decurion.) 2, musieli sami trudnić się wybieraniem podatków od obywateli, i znosić ich wyrzuty 3, jeżeli który obywatel opuścił swe grunta i miasto, musieli Dekuryonowie obeymować iego gospodarstwo i długi.—

Do grona urzędników należała także Kancellarya Magistratu miasta. Za czasów wolney Rzpltey nazywano pisarza każdego urzędnika scriba, a pisarza prywatnych ludzi nazywano Exceptor, Actuarius lub Notarius. W tey epoce przeciwnie nazywano Exceptorem sekretarza urzędnika. Tak samo i Notarius znaczył teraz urzędnika takiego który kontrollę utrzymywał pensyi Urzędników. Najwyższymi zaś w znaczeniu pisarzy byli Tabelliones, których później zaczęto nazywać Amanuenses, Cancellarii, a nakoniec Notarii. Magna inde cedebat diversitas inter tabelliones

W prowincyach były celniejszemi Urzędnikami 1, Judex provinciae Gubernator Cesarski 2, Honoratus t. i. ci którzy sprawowali wysokie urzędy a po ukończeniu ich żyli prywatnie w prowincyi i osobny stan składali 3, Curiales 4. possessores.

Romanos, et eas personas, quas nos hodie appellamus
Notarios. Nam omnis fides instrumenti a tabellione
confecti, ab ipsius et testium adhibitorum depositionibus
pendebat. Sin autem tabellio et testes mortui erant,
per se omni fide destitutum erat instrumentum; ne-
cesse tunc erat ad literarum venire comparationem.
Wiebeke p. 10. Notarii erant plerumque homines ser-
viles, qui a notis, quibus instrumenta conscribebant,
ita vocabantur. Item Conditionales appellabantur,
ita quidem, quod huic conditioni addicti et man-
cipati sunt, ut tabulario civitati inserviant. Wiebeke p. 11.

‡ Duchowieństwo w tey Epoce doznawało wiele przywileiów. Z wszystkiego wyraźnie zwoływano zgromadzenia, (concilia), na które ieżeli się całego państwa duchowieństwo zeszło, nazywały się oecumenica. Postanowienia tam wydane nazywały się (canones). Biskupi tylko przez równych sobie sądzonemi być mogli (c. 12. C. Th. XVI. 2.) byli wolnemi od podatków osobistych i ciężarów (c. 1. 2. 7. 8. 9. 10. 11. 14. eod.), ale nie od gruntowego (c. 15. ibid.). Mieli prawo Asylu, i sąd nad niższym duchowieństwem, a poniekąd nad świeckiemi, audientia episcopalis c. 41. C. ibid. c. 13. C. Just. I. 4. Ale podatki płacić musiał kościół, a co postanowił nie obowiązywało, chyba że to potwierdził Imperator c. 12. 18. C. Just. I. 2. N. 131. c. 1.

‡ W Epoce pierwszey i drugiey było Prawodawstwo w ręku ludu; w pierwszey bardziey od króla i senatu, w drugiey bardziey od ludu zależące. W Epoce trzeciey zwoływano seymy ale tylko dla stanowienia praw, mniey znaczących, na koniec i to ustało. Tak więc w Epoce czwartey o samych ustawach Imperatorów, zebranych i ułożonych w księgi praw, iakich dotąd nie znano u Rzymian, mówić będziemy.

stebant, partim a praesidibus quoties id faciebant, praemerentur; adeo quidem ut nemo jam defensor esse vellet. Quapropter constitutum est ut *patre curiali* natus eo ipso Defensor permaneat. Multa de hac re inveniuntur in Commentariis Jacobi Godofredi ad Codicis Theodos. libr. I. tit. 9. XII. 1.

Denique, quasi epimetrum huic capiti addimus, fuisse tunc triplicis generis judicia in Imperio utroque, *civilia* quae Decuriones, *militaria*, quae Judices militares, *ecclesiastica* quae Clerici exercebant. cf. l. c. lib. I. 8. 9. 10. IV. XI. 36.

CAPUT XXVII.

Status jurisprudentiae ante Justinianum; Justinianus, Tribonianus, Theodora.

Constitutiones principum, quocunque nomine occurrunt, nec minus mores et consuetudines erant praecipui fontes Juris sub Imperatoribus. Rescriptis itaque ut Tertullianus (Apologet. c. 4.) ironice dicit, totam illam veterem et squallentem silvam legum novis principalium rescriptorum et edictorum securibus ruscabant et caedebant. Quam minime tamen hoc profuerit jurisprudentiae optime quisquis, modo in-

spexerit statum ejus illa aetate, animadvertet. Eo enim perventum est ut JCti quaestionem decidendam sibi propositam solvere nescirent. Quapropter saepissime Imperatores de hac re libellis adibant Valentinianus III. denique statuit, ut quotiescunque tale quidquam iis occurrerit, evolverent libros *Papiniani*, *Pauli*, *Gaii*, *Ulpiani* atque *Modestini*, et secundum eorum opinionem casum propositum deciderent; si vero etiam illos JCtos inter se dissentientes animadvertissent, ut opinionem Papiniani sequerentur, cf. Bachius l. l. p. 553. Unde vides quemadmodum degeneraverint JCti post Alexandrum Severum viventes ab illis antiquis. Id autem eo magis miramur, quo scimus fuisse tunc temporis institutas Scholas juridicas, Romae, Beryti et Constantinopoli. De studio jurisprudentiae quo modo in his scholis fuerit institutum infra videbimus, cum fontes Juris Justinianei pertractaverimus. Nihil enim certi de hac re exstat praeter illa quae Justinianus in constitutione sua ad antecessores profert. Nunc autem cum idoneum locum nancti simus, paucis de Justiniano, Tribonio, et Theodora agere fert animus. Eo praecipue quod Justinianus illis vel hortantibus vel ansam dantibus multa partim mutavit, partim mutari concessit.

Natus est Justinianus anno post Chr. natum.

† Savigny I. 7. Cl. 9.

† Savigny I. 396. 397.

† Julianus Imperator multa privilegia tribuit professoribus, nam una cum uxoribus et liberis, nec non et rebus quas in civitatibus suis possident, ab omni functione et ab omnibus muneribus vel civilibus vel publicis immunes esse praecepit; mercedes etiam eis et salaria reddi jubens, quo facilius liberalibus studiis multos instituerent. Non omnibus tamen, quam qui moribus primum deinde facundia excellant v. 6.7. C. de profess.

lecz i wszyscy i Nauczyciele wielcy byli

† Największą reformę w prawie zrobił Justynian 1, nadał bowiem inny tok prawnictwu przepisawszy kurs nowy dla uczniów prawa. 2, kazawszy zebrać źródła prawa Rzymskiego. Na tę reformę prawa jednakże nie tylko sam Justynian wpływał, lecz żona jego i pierwszy Minister, czyli Kanclerz państwa Tryboniam. Najlepiej życie jego opisał Ludewig, Prof. Halski, w dziele Vita Justiniani

po Chrystusie

Genealogia

Uprawda Prawda.

482 in Illyrico oppido Taurosio 132) patre *Sabbatio*, matre *Bigleniza*, ob filii nuptias maerore exstincta. Stemma ejus accurate exhibuit Heineccius (In Historia juris p. 485). In subsidium dominationis a Justino Imperatore avunculo suo cooptatus 133), apellatus est *Justinianus*, qui olim *Uprauda* vocabatur. Adeptus est Imperium anno 527. et postquam per triginta octo annos regnaverat, morte obiit anno 565. Saevus ille vultus et rubor, quo se contra pudorem Domitianus muniebat, falso a nonnullis dicitur Justiniano fuisse, notante Gibbono. Nam fidem ipsi qui talia narrant, affirmare non dubitant statura gracili et dulci facie fuisse. Ipse comis et urbanus, facile secum colloqui patiebatur, rogantesque benigne exaudiebat, non obtrusus nec absconditus, ut mos est regnantibus in Oriente. Merito tamen accusatur deperdite amasse Theodoram suam conjugem, quod multorum malorum causa fuit. Continentia et frugalitas quae in eo laudatur, non est derivanda ex philosophia, nam illa divina arte caruit, sed ex superstitione qua admodum fuit imbutus. Orthodoxus autem adeo fuisse

132) Qui Polonos a *Lecho* derivare amant, contendant, nobis adversantibus, Justinianum Imperatorem esse *Polonum* origine.

133) cf. *Gibbon* l. c. chap. 45.

dicitur, ut diligentissime illa observaret quae Sancta Ecclesia de jejunio praecepit; quod merito laudatur. Saepe famuli mirabantur corpus domini sui inediae et vigiliarum patiens, cum multoties deprehensus sit paululum somno requietus vel scribendo vel lectitando a diluculo usque ad crepusculum occupatus. Quod tamen, ut recte Historici observant, magis obfuit quam profuit Imperio. Occupabatur musica, architectura, poesi, philosophia, jurisprudentia et theologia. Quod etsi in Rege laudandum, tamen ideo vituperandum in Justiniano videtur, quod admodum illis rebus deditus pateretur a Theodora et ministris suis provincias diripi et populum vexari. Gloriae cupidine motus jussit sibi exstrui statuam, quae saeculo decimo quarto reparata occasum Imperii perduraverat. Eam Turcae Constantinopoli capta recuserunt, armaque inde fabricaverunt, quibus uterentur contra Christianos, quos Iustinianus, huic vel illi eorum sectae dum in vivis fuit favens, admodum turbabat, ipse, quid sibi vellet sacratissimus princeps, ut se nominare amat, inscius.

x quae laeva globum tenebat, quod universus terrae et maris orbis ipsi serviret.

Cum 134) Imperium occupasset Justinianus, rem arduam et difficilem, consilium scilicet colligendorum fontium juris Romani suscepit. Le-

134) Gibbon l. c. chap. 44.

7 Wuy iego Justyn kierował go na dyplomatykę i w tym celu wysłał go do <u>Berytu</u>. Tam nayleprzey miał okoliczności Justynian poznać czego nie dostaie prawnictwu, t. i. poznał że trzeba zreformować sam sposób uczenia prawa, i że trzeba zebrać źródła samych praw. ~~[illegible]~~ Materyały do pisania bardzo w ten czas drogiemi były, a same księgi rzadkie, a zatem nie ieden sędzia w odleglejszych prowincyach często nie posiadał żadnych źródeł podług których sądził.

† Lecz to dopiero w tym czasie, nie za wolney Rzplitey.

Tytuły Justyniane: Imperator Caesar Flavius Justinianus, Alamanicus, Gotthicus, Francicus, Germanicus, Anticus (Antes naród Słowiański), Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor ac triumphator, semper Augustus.

‡ godny minister takiego pana, równie iako on wszechwiedzący.

gum enim cujusvis generis tantus acervus tunc temporis fuit, ut merito dixeris, fuisse onus multorum camelorum. Quas indocti incultique illius aetatis JCti, quique, ut fabulosus ille Tantalus, omnibus abundantes sitiebant, neque legebant, nec legere ob suam ignorantiam poterant. Homines Graeci, qui utebantur legibus Romanis, non intelligebant latine, neque illi qui jurisprudentiae dabant operam, perfecte eam callebant, cum ipsi professores qui Beryti et Constantinopoli jurisprudentiam profitebantur, latine raro scriberent. Justinianus qui a pueris huic linguae, et cum adolevisset jurisprudentiae operam dabat, quique per totam suam vitam vel cum uxore sua rixabatur vel leges cudebat, id ut potuit, ingenio et opera Triboniani usus, perfecit.

Natus Tribonianus est Sidae in Pamphilia. Erat, ut ejus aetas ferebat, omnibus artibus scientiis et doctrinis instructus, adeo, ut, quod etiam nostris temporibus in multis admiramur, de omnibus tam apud peritos quam imperitos disserere sciret. Jam carminibus, jam pedestri oratione varia argumenta tractabat. Scripsit enim opera mathematica, juridica, historica, theologica; pangebat carmina, et delineavit etiam geographiam planetarum. Fovebat literas tam Graecas quam Latinas, sed praecipue

eam linguam paternam vocat Novell. VII. 1.

Die stolzen Titel von Justinians Siegen sind im Abdruck verschwunden, aber der Name, Gesetzgeber, ist auch ein schönes und bleibendes Denkmal geschrieben.

illis studebat rebus, quae, ut Glossatores ajunt, *panem dant.* Adeptus est summos honores: primum enim Magisterium Officiorum, dein Quaesturam sacri Palatii, tandem Consulatum honorarium; unde saepe Exquestor et Exconsul appellatur. Omnes timebant potentiam tanti viri, admirabantur dicta et facta ejus, nec ei invidebant, quoniam mira comitas et urbanitas animos mitigabat. Licet minister esset principis Orthodoxi, saepe tamen de negligentia cultus divini et de atheismo accusabatur. Licet verbum justitiae semper ei in ore versaretur, tamen in gratiam plus solventis vel antiquas leges mutabat, vel novas condebat. Cum diu gratia et opibus Justiniani floreret, seditio ob ejus invidiam orta fuit Constantinopoli, clamabantque omnes ut magistratu se abdicare Tribonianus cogeretur. Quod Justinianus, donec ira defervuerit, concessit; sed brevi post hominem amantissimum et muneri et gratiae suae restituit. Et merito; nullum enim mancipium sacratissimus princeps habuerit, quod Tribonianum adulatione adaequaret; cum is scribere non erubesceret in panegyrico Justiniano dicto, se vereri ne illi ob tot tantasque animi dotes, ut olim Elias et Romulus, in coelum vivus raperetur.†

Monuimus supra, multas leges antiquas in gratiam Theodorae suae conjugis mutavisse

† De vita ejus cf. Procop. Persicar. I. 23–24. Anecdot. 13–20. Suidas s.h.v. So sagt auch Boileau zu Ludwig dem XIV. le dessin à ses yeux n'offroit Balance

Professorowie Bonońscy, których Glossatorami nazywamy, utrzymywali:

Dat Galenus opes, et sanctio Justiniana,
Ex aliis paleas, ex istis collige grana.

Zatém to można do niego zastósować co mówi Sallustyusz o Jugurcie, gloria invidiam vicerat.

Gibbon porównywa go z Baconem, mówiąc że równie Bacon jako Trybonian dawał się przekupywać. Szkoda że dzieła Tryboniana do naszych czasów nie doszły, moglibyśmy porównanie takie między niemi zrobić.

Boyleaux nazywa go równie jako Horacyusza i Virgiliusza noblebeami, lubo sam napisał o Ludwiku XIV. le destin à ses yeux n'oseroit balancer.

‡ Prowincya w Afryce.

‡ zabronionem to było przez lex J. et P.P.

Justinianum, quapropter etiam de illa nonnulla proferam.

Fuit illa Acacii ~~cujusdam filia~~ 135), ~~qui sub Anastasio Imperatore stabulae ursorum praepositus erat~~. Mortuo patre omnibus nequitiis Theodora se dederat, corpusque suum plus offerenti venale habuerat, innata lubidine obstricta, nam ex insula Cypro originem ducebat. Cum se in concubitatum Ecebulo cuidam Pentapoleos praesidi emancipavisset, ab eoque repudiata fuisset, Constantinopolin revertit. Ab eo inde tempore mimarum more, (nam in scenam, etiam dum Constantinopoli fuerat prodibat,) aliam vitae rationem inivit. Domi enim seclusa a consuetudine hominum procul se tenens lanificio vitam sustentabat, sperans quod olim somnio conceperat, futuram se uxorem magni cujusdam regis. Nec spe frustrata est; adeo enim Justinianum qui senescente indies Justino avunculo, solus fere regnabat, devincire scivit, ut is, mortuo illo lachrymas matris, ne cum Theodora matrimonium iniret, contemnens, eam uxorem duxerit, atque, ut diximus, constituerit, ut ab eo inde tempore liceret Senatoribus mimas ducere uxores. Callida mulier id paulo effecit, ut Justinianus cum ea participaret Im-

ursarii, id est bestiis ad amphitheatrales venationes alendis ~~praefecti, filia~~ sub Anastasio Imperat. praefecti, filia.

135) Gibbon l. c. chap. 40.

perium magistratusque in ejus et Justiniani verba jurarent 136). Ipsa impotentem admodum in Imperio se gerebat, minabatur enim cuicunque, qui ejus nutum non observaverit, se eum excoriari facturam. Quemadmodum deditus uxori suae fuerit Justinianus, videre licet vel ex N. VIII. cap. 1. ubi dicit: *haec omnia apud nos cogitantes, et hic quoque participem sumentes eam, que a Deo data est nobis, reverendissimam coujugem.* Obiit tandem 548. p. Chr. n. immaturum enixa partum, cum corpus habuisset languidum libidinibus, et finivit vitam ut Victor Turonnensis ait canceris plaga toto corpore perfusa. Ea a Baronio *Eva, Delila, Herodias, civis inferni, alumna daemonum, satanico agitata spiritu, cestro percita diabolico,* dicitur.

CAPUT XXVIII.

Fontes juris Antejustinianei.

In indicandis fontibus juris Antejustinianei eam diligentiam, quam requirit Hauboldus in

136) N. VIII. tit. 3. Juro ego per Deum omnipotentem, et filium ejus unigenitum, dominum nostrum Jesum Christum, et Spiritum Sanctum, et per sanctam gloriosam Dei genitricem et semper virginem Mariam, et per quatuor Evangelia quae in manibus meis teneo, et per sanctos Archangelos Michaelem et Gabrielem, puram conscientiam germanumque servitium me servaturum sacratissimis *dominis* Justiniano et Theodorae conjugi ejus.

należała więc do obrad prawniczych,

Wydawca wielu pism teologicznych n.p. Acta SSctor.

Przez źródła prawa Przedjustyniańskiego, rozumiemy nie tylko właściwe źródła wymienione w porządku wyższym (leges, plebiscita, SCta, etc.), lecz rozumiemy także ustawy królów Barbarz. wzięte z prawa Rzymsk. Te dzielą się na źródła takie, które się znajdują osobno, a o których wszczególności niżej będziemy mówili 2. na pisma prawników lub same prawa pozostałe, które są umieszczone w zbiorze Justyniana. Pierwszym był z wydawców Haloander, który w sporządzonej przez siebie Edycji, kazał te szczątki dawnych praw, odmiennemi literami wydrukować.

opusculo nuper edito 137) nec adhibere possumus, nec cur eam adhibeamus necessarium videmus. Destitutis nobis enim omnibus fere subsidiis nihil aliud facere licet quam ea conscribere, quae vel memoria tenemus vel ex penu nostra literaria qualicunque expiscari queamus. Accedit, quod eo consilio solum hunc libellum conscribere proposuimus, ut in scholis nostris habeamus quam cum studiosis communicemus, relegantes illos qui solidiorem de quacunque parte juris cognitionem percipere voluerint, (sed ah! quam, rari illi sunt!) ad vastiores libros ab aliis confectos. Quid praeterea omnia in medium proferam cum illa pro maxima parte reservanda sint vivae magistri voci?

Omnium primum videamus de Codice Theodosiano.

Sub nomine codicis etsi omnes libri accipiuntur usu vulgari, tamen ab illis qui accurate loqui amant, distinguuntur a voluminibus eo, quod ita appellantur ordinarie libri forma quadrata vel quadrangula (cf. Schulting. ad Pauli R. S. III. 4. §. 87.). Constitutiones Imperatorias a variis collectas scimus; quarum collectionum tamen illae sunt celeberrimae quae occurrunt

137) Anleitung zur genaueren Quellenkunde des Roem. Rechts in Grundrisse, Leipzig 1818. et Institut. Juris Romani Literariae T. I. Lips. 1809. maxime in Parte II. eaque Bibliographica.

sub nominibus Codicis Gregoriani, Hermogeniani, Theodosiani et Justinianei. Conditus autem est Codex Theodosianus non a Theodosio Magno, sed a Theodosio Juniore anno 438. post Chr. n. (cf. Jacobi Godofredi prolegom. ad Cod. Theodos. T. I. p. 222. sqq.) eo consilio, quod, ut ipse ait, tam pauci aetate sua extiterint, qui juris civilis scientia ditarentur et soliditatem verae doctrinae perceperint (cf. Novella I. Cod. Theodos. ad Florent. emisso.).† Confectus autem est per octo viros, qui l. c. enumerantur. Statim ut Codex hic consumatus fuit et confectus, publice quoque promulgatus est et receptus per Orientem et Occidentem pariter (cf. Jacob. Godofredus in prolegom. p. 227.).† De materia hujus Codicis, deque naevis et erroribus Conditorum ejus; nec minus de usu et auctoritate quinti saeculi decursu et ingressu sexti per Orientem et Occidentem; etiam in Italia sub Ostrogothis et sub Vandalis in Africa, cf. Jacobus Godofredus in prolegomenis p. 225. sqq. Constat sexdecem libris, quorum quilibet in titulos et hi rursus in constitutiones dividuntur. In collocandis constitutionibus observatus est temporum et Consulum ordo, quod apprime utile ad notandum juris progressum et immutationem, atque adeo legum conciliationem. In qua tamen parte absolvenda conditores Codicis saepe haesisse, ob confusa

† Savigny I. 6.

† Den Theodos. Codex haben [illegible] ein, aber derselbe war 449. im Occident gesetzliche Kraft gehabt, weil die darin enthaltenen 30jährige Verjähr. in den Klagen, nicht in diesen Jahren in Gallien bekannt ward. ([illegible] in Memoire de l'Academie de Bruxelles 1782. 1783)

ni,
st
o,
n.
s.
se
i-
ne
s.
er
nt
ce
m
us
i-
s;
e-
n-
i-
o-
s,
n-
i-
in
is
m
la
sa

Alarici Regis Exemplar Autoritatis.

In hoc corpore continentur leges sive species juris de Theodosiano et diversis libris electae, et sicut praeceptum est explanatae, anno XXII regnante domino Alarico Rege, ordinante viro illustri Goiarico Comite.

Exemplar Auctoritatis. Commonitorium Timotheo V. S. Comiti.

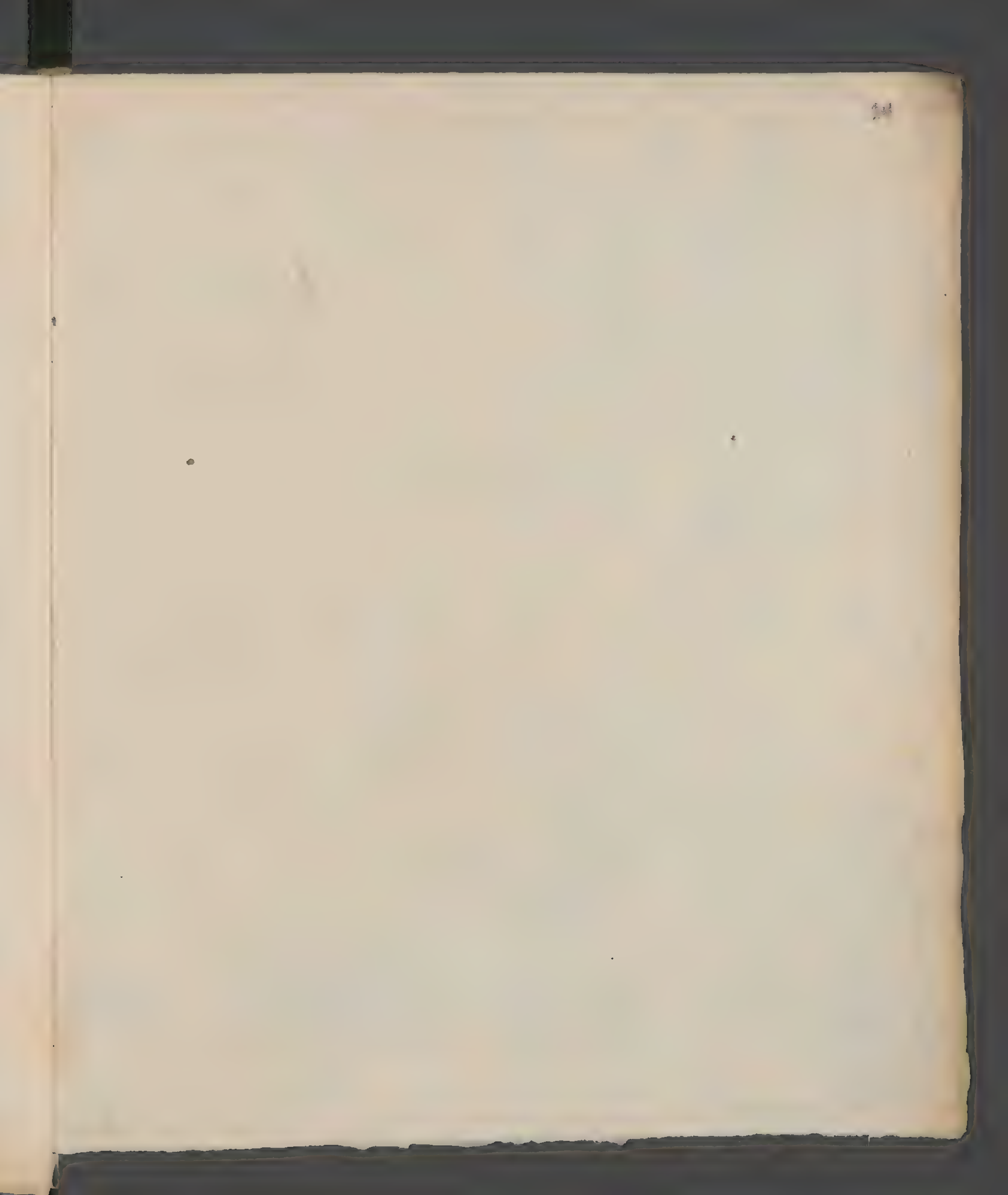
Utilitates populi nostri propitia divinitate tractantes hoc quoque, quod in legibus videbatur iniquum, meliori deliberatione corrigimus, ut omnis legum Romanarum et antiqui juris obscuritas, adhibitis sacerdotibus ac nobilibus viris, in lucem intelligentiae melioris deducta resplendeat, et nihil habeatur ambiguum, unde se diuturna aut diversa jurgantium impugnet obiectio. Quibus omnibus enucleatis, atque in unum librum prudentium electione collectis, haec quae excerpta sunt, vel clariori interpretatione composita, venerabilium Episcoporum vel electorum provincialium nostrorum roboravit adsensus. Et ideo subscriptum librum, qui in tabulis habetur collectus, Goiarico comiti, pro distringendis negotiis nostra jussit clementia destinari, ut juxta ejus seriem universa causarum sopiatur intentio: nec aliud cuilibet aut de jure liceat in disceptationem proponere, nisi quod directi libri et subscripti ~~ibi~~ viri spectabilis Aniani manu, sicut jussimus, ordo complectitur. Providere ergo te convenit, ut in foro tuo nulla alia lex neque juris formula proferri vel recipi praesumatur. Quod si factum fortasse constiterit, aut ad periculum capitis tui, aut ad dispendium tuarum noveris facultatum.

Z tego reskryptu pokazuje się

1, że Alaryk wezwał prawników którzy zaiste byli Rzymianami, którzyby utworzyli księgę praw obowiązujących

2, Utworzoną takąż księgę podali ciż prawnicy do potwierdzenia zgromadzonym stanom duchownym i świeckim

3, Że potwierdzoną księgę na kilka rąk przepisano i rządcom po

Imperatorum et Consulum nomina, (quae res intricatam Chronologiam fecit) ostendit idem Godofredus. Libris illis sexdecem additae sunt constitutiones Novellae imperatorum Theodosii Valentiniani, Marciani, Majoriani, Severi et Anthemii. Editio princeps Basileae 1528 per J. Sichardum, 138) de qua cf. Hugo in indice fontium Juris civilis (ad calcem J. Pauli Sentent. Recept. Berolini 1795) p. 130. Optima editio est Jacobi Godofredi quae prodiit 1665 Lugduni in f. Tomis VI. opera et studio Antonii Marvilii. Jacobus enim Godofredus, qui per triginta fere annos in Codice Theodosiano restituendo et illustrando versatus erat, obiit Genevae 1652. Morte praeventus omnia quae collegerat in schedis reliquit, quas Marvillius sibi comparavit et edidit ab ipso Godofredo admonitus ut tale officium aliquando praestaret, si vera sunt quae Marvilius in fine praefat. ad Codicem Theodos. refert. Meliorem editionem paravit Jo. Dan. Ritter. Lipsiae in Tomis VI. anno 1736 — 1745 in f. Tomus sextus dividitur in duas partes, quarum altera continet notitiam dignitatum civilium et militarium utriusque Imperii, et alia quae hic enumerare non lubet. Haubold Inst. J. R. L. §. 104.

Transeamus nunc ad indicandos fontes juris

138) quem sub Theodosio II. vixisse Desquiron nuper contendebat cf. Savigny l. c. (nota 56. supra)

† Haubold Just. J. R. L. c. 74.

Romani qui in *Breviario* sic dicto *Alariciano* deprehenduntur; de quo pauca praefamur.

Inter omnes constat Alaricum Wisigothorum regem, qui anno 506 post Chr. natum praeter Hispanias provincias Galliae ad meridiem sitas possidebat, sede sua Tolosae posita, victis Romanis concessisse suis vivere legibus. Adscitis ille in consilium primoribus sui regni statuit, ut quoddam Corpus Juris Romani conderetur, quo homines sub ejus potestate degentes uti possent. Ejus condendi curam mandasse eum Aniano cuidam ex suis Referendariis, multi hucusque putabant. Quod Jacobus Godofredus in prolegomenis ad Codicem Theodos. p. 233. refutavit, cum docuisset: mandatum esse ab Alarico, Aniano et Goiarico Comiti, ut quam optime omnia fierent, et Anianum ut major adhiberetur fides exemplaribus se teste conscriptis unicuique eorum suum nomen adscripsisse, indeque errorem illum ortum. Codex hic sub variis nominibus olim occurrebat, sub Legis Romanae, Legum Romanarum, Corporis Theodosiani, 139) nomen vero Breviarii Alariciani primum saeculo decimo sexto ut constat, accepit.

Praeter constitutiones ex Codice Theodosii, usi sunt conditores illi Gothici Hermogeniani et

139) cf. Auctores quos Schulting citat in praefat. ad l. f.

Savigny I. 91. Savigny II. 36./99. Savigny II. 41./99. Lex Romana quam varia significat f. Savigny I. 106. 110. Lex Mundana significat leges quae ad personas referantur, et differant a legibus ecclesiasticis Savigny I. 112. praef. ad Savigny II. XIV.

powinszowano (Comitibus) n.p. iako to wspomnionemu Tymotheusowi przeczytano z tym dodatkiem iż żaden Exemplarz nie miał być uważany za autentyczny, któryby nie był podpisany przez Aniana referendarza królewskiego

4, że ~~Anian~~ ułożyła tę księgę rada wspomniona prawników pod dozorem Goiaricha, który wtenczas był ministrem Alaryka.

‡ Dziwnie postępowali sobie ówczesnego wieku królowie; iak w nowszych czasach, stąd Bisk. Agobard wspomina w liście do Ludwika pobożn. że zdarza się częstokroć iż pięciu ludzi razem z sobą rozmawia rządzących się według praw różnych. — Jednostayności praw w narodzie składającym się z różnych pokoleń ludów, tylko się miernym głowom podobać może.

‡ Ustawy Cesarzów Rzymskich w tey księdze zawarte nazywano leges. Pisma zaś prawników do niey wcielone nazywano jura. Księga ta praw rozmaite miała nazwiska, nayposzpolitey nazywali ią Lex Romana lubo każdy wyiątek z prawa Rzymsk. tak nazywano. Prawa w tey księdze zawarte, a tyczące się rzeczy prywatnych samego ludu, nie zaś rządu lub duchowieństwa nazywano Lex Mundana. Prawa tyczące się duchowieństwa nazywano leges Ecclesiasticae.

‡ wiele MSkr. tego zbioru praw znayduie się w bibliotece królewskiey w Paryżu. Nay-sławnieyszy iednakże MSkr. ponieważ z wieku VI. znayduie się w München.

I.112. Ta prawa tyczące się rządu Capitularia. Wyrazem iednakże Lex Mundana oznaczano także i prawa prywatne Gotów, nie maiące związku z prawami rządowemi.

Zawiera Breviarium
I. Codex Theodozyański składający się z ksiąg XVI.
II. Novellae, czyli nowsze ustawy Theodozyusza, Walentyniana, Marciana, Majoriana, Sewera.
III. Instytucye Gaia
IV. Pauli Receptae Sent. ksiąg V.
V. Codex Gregorianus 13. tytułów.
VI. Codex Hermogenianus 2. tytuły
VII. wyjątek mały z dzieła Papiniana liber responsorum t. i. z księgi I.

Wiele atoli ustaw Imperatorów Rzymskich umieszczone w tym zbiorze wcale nie zostały poodmieniane, że je zostawiono całkowicie z tém jednakże ostrzeżeniem w przypisku, czy całkowita ustawa obowiązuje czy nie. Dla zrozumienia bowiem lepszego opisywano każdą ustawę gorszą łaciną dla lepszego zrozumienia. Zdanie powyższe można dowieść z Nowelli Walentyniana Tit. 10. gdzie czytamy: Reliquum vero hujus legis ideo interpretatum non est, quia hoc in usu provinciae istae non habent. Jednakże można dowieść, że gdzie niegdzie pokątnie odmieniano text ustaw, szczególniej porównywając c. 6. C. Th. ad legem Jul. de adult. z Tit. V. c. 3. Coll. L. M. et R. — Najwięcej jednakże dopuścili się odmian w Instytucyach Gaia, co łatwo sobie wystawić można zważając na to iż redakcya tego zbioru była powierzona wcale nie tego usposobienia ludziom. Może Redakcya Gaiusa dostała się jakiemu przemądrzałemu pisarzowi, który chcąc się wyższym pokazać nad kollegów swoich nie tylko na gorszą łacinę Gaia przetłomaczył, lecz i pokątnie poodmieniał. — W ogólności komentarz zrobiony przez tych redaktorów jest: 1, albo prostém tłomaczeniem samego textu, z dodatkiem praw miejscowych i zwyczajowych, lub rozszerzeniem samych ustaw z innych pism prawników Nr. 2, albo gdzie nie uznali tego za potrzebę lub nie wyczytali żadnego tłomaczenia, lub wyraźnie dodawali: ista lex interpretatione non eget. — W ogólności zasługuje to na pochwałę atoli ta praca, że redaktorowie starali się dopisywać prawa zwyczajowe, godne zaś nagany barbarzyńska łacina, i uwagi ich historyczne.

Gregoriani Codicibus, Pauli Receptis Sententiis, Gaii Institutionibus, Novellis Imperialibus, et fragmento Papiniani ex libro I. ejus Responsorum. Ex his Paulus genuinus relictus, licet, quo eum melius intelligerent homines illa aetate, verbis aliis versus deprehendatur. Gaium tamen adeo Wisigothi dilaceraverunt, ut, (verbis Schultingii utor) vix in Gajo Gajum possis agnoscere. Nihil autem in praeclarum suum Corpus Juris receperunt barbari illi Compilatores quam *Institutiones* Gaii, ex Pauli vero scriptis *Receptas Sententias.* Praecepit tamen Goiaricus, ut de recentioribus quia hoc lex ista (Breviarium putat) non evidenter ostendit, in jure, hoc est, in Pauli Sententiis, sub titulo de dotibus requiratur, aut certe in Pauli Responsis sub titulo de re uxoria (c. 2. C. Theod. III. 13.). Editio princeps hujus Gaii, ut ita dicam Wisigothici prodiit 1517 sine loco 140). Pauli ed. pr. prodiit Parisiis 1525 a Bouchardo. In usum praelectionum edidit Gust. Hugo Berolini 1795.

Praeter scripta illorum JCtorum deprehenduntur in Breviario Alariciano duo Codices *Gregorianus* et *Hermogenianus.* Codex Hermogenianus occurrit in consultatione Veteris JCti sub no-

140) cf. Hugo in Indice p. 123. Antiquissimam editionem Gaii et Pauli descripsit idem in Civilist. Magazin T. II. p. 2..

mine *Corpus Hermogeniani*, in Legibus vero Burgundionum (de quibus mox dicemus) sub appellatione *Legis Romanae* et *Legis Hermogeniani*. Uterque Codex est collectio rescriptorum Imperatorum a quodam Gregorio et Hermogenio vel Hermogeniano (de quibus cf. Schulting. ad tit. I. Codicis Hermogen.) sub Diocletiano vel paulo post (ut putat Hugo R. RGesch. §. 379. contradicente Schultingio l. c.) confecta. In Codice Gregoriano occurrit antiquissima constitutio Severi et Antonini Imper. novissima vero est Maximi Diocletiani et Maximiani. In Hermogeniano antiquissima est Aurelii, novissimae desideratur inscriptio. Edit. principem, 1528 excudebat Basileae Henricus Petrus (cf. Hugo in Indice supra laud. p. 150.). Multa lectu digna de his Codicibus inveniuntur in prolegomenis Jacobi Godofredi ad Codicem Theodos. p. 219. sqq.

Quamquam Gothi et Franci plurimi hoc Breviarium faciebant, raro tamen transcribebatur integrum. Homines enim illius aetatis contenti fuerunt interpretatione transcripta quam appellabant *Scintillam*.

Alariciano more gessit se *Gundebaldus* rex Burgundionum, qui Romanis sub Imperio suo degentibus Codicem juris condi jussit. Compositus est ex illis scriptis, quibus Breviarium

— non hi sunt primi codices, memoratorias constitutiones, in unum collectas exhibentes; iam enim Paulus libros VI. edidit constitutionum imperialium (fr. 113. D. de condit. et [illegible] fr. 1. h. t.) Papirius Justus libros XX. constitutionum fr. 60. D. de pactis.

‡ Codex Gregoriana został utworzony pod Dyokletyanem, później zaś nieco Codex Hermogeniana; –

‡ pierwszym zatem oka iako uważali prawo Rzymskie sami Goci, a iako przeszłe przez ręce ~~prawo~~ Gotów prawo Rzymsk. uważali Kompilatorowie w średnich wiekach. Dopiero na dole powinny obydwie kolumny objaśniać Uwagi ~~ex~~ wydawcy. Gani Savigny że Hugo w nowey Edycyi tym sposobem nie postępował.

‡ Znayduie się wiele MSCr. zawieraiących tylko sam ten wyciąg, czyli Scintilla; ieden z takich MSCr. z wieku VIII. znayduie się w Wolfenbüttel. ~~Jednak~~ Powiedzieć można iż bardzo dowolnie sobie postępowano w odpisywaniu MSCr. tego zbioru praw, nie masz bowiem ani dwóch całkowitych MSCr. któreby sobie słowo w słowo odpowiadały. W niektórych powpisywa- ny tekst, w innych tłomaczenie; w innych nakoniec powydawane Uwagi, wzięte z pism Festusa, Noniusza Marcella, Izydora, i Cycerona. Nakoniec zarzesto w średnich wiekach wbić wyciągi z całego dzieła, z których szczególniey pięć wspomina Savigny II. p. 57. 199 — Wspomina Savigny iż nową edycyą tego dzieła tymby sposobem sporządzić potrzeba. Podzieliwszy w dziele każdy dzieła na dwie kolumny, pierwsza z nich powinnaby zamykać tekst dzieła i Interpretacyą Gotycką; druga wyiątki powybione z samego dzieła w średnich wiekach, dla przekonania się za ‡

1 Księgi tey praw przez Burgundów sporządzoney były dwie edycyie, iedna przez króla Gundebalda[go] r. 506, z którey do naszych czasów nie doszła tylko przedmowa; druga odmienna i poprawna r. 517. przez króla Zygmunta, która się znayduie w naszych czasach. Przyczyna tey dwoiakiey redakcyi nie była celem tylko poprawa samych praw; przeciwnie Jan Müler (w Historyi Szwaycarskiey T. I. rozd. 8. i w Histor. powsz. T. II.) utrzymuie że Gundebalda było zamiarem zromanizować Gotów tém prawem, czego oni nie mogąc ścierpieć przymusili następcę iego do zrobienia nowey redakcyi tego zbioru, któryby tylko Rzymian obowięzywał.

Po zawoiowaniu państwa Burgundów przez Franków, księga ta praw ciągle była obowięzuiącą, a nawet i pod Karolem Wielkim i Ludwikiem pobożnym. — W środku XVI. wieku kiedy iuż dobrze znanym był ów zbiór praw Burgundzki, odkrył Kujacyusz i wydał małe dziełko pod tytułem Papiani Liber Responsorum. Dowiedli tego ~~Heinekcyusz~~ i Savigny że to dziełko iest prawem Burgundzkim nowszéy redakcyi t. i. między r. 517 — 534. dla tego iż wielkie zachodzi podobieństwo między dawną edycyą a nowym tym zbiorem. — Wielu sądziło, a nawet i sam Cujacyusz, iż to dziełko iest iakiegoś prawnika Rz. Papiana. Savigny okazał że imie Papian iest przemienione z nazwiska Papinian. W niektórych edycyach zawiera 46. tytułów, w innych 48. Właściwie powinien zamykać tytułów 47. ponieważ z odkrytych tytułów 2, okazało się iż ieden iest tylko Interpretacyą Gotycką przepisany z Breviar. Alaric. — MSCr. nayznacznieysze tego dzieła iest MSCr. Ottoboniański i Watykański. Edycya naynowsza z Koment. Schultinga.

Alaricianum constat: Occurrit sub nomine *Papiani Liber Responsorum*, quod nomen corruptum esse ex verbo *Papiniani* ostendit Savigny. †/ Plurimi tamen affirmant Papiani librum dici debere, cum fuerit confectus a Papiano quodam. Sed hoc falsum est. Savigny enim docuit ideo hoc nomine appellasse librum homines, quod in fine Codicis Alariciani deprehendatur fragmentum ex Papiniano in nomen Papiani corruptum: ex quo Codice suum confecisse Burgundiones, supra monuimus. Compilatus est iste Codex a quodam Gotho Romano, ut patet ex titulo 2 et 6, ubi memorat *Nationem suam* et *Dominum Regem*. Constat 46. titulis. † Editio princeps est Cujacii sub finem Codicis Theodosiani anno 1566 in f. Lugduni apud Guil. Rovillium. Specimen novae editionis scripsit *Barkow* Berolini 1817.

l. c. II. 9. /44.

† Savigny I. 12. II. 30. /49

Omnia haec fragmenta JCtorum, quae hucusque enumeravimus, collegit Antonius Schulting. Professor Lugduni Batavorum, et edidit ibidem 1717 in 4to apud Jo. van der Linden, sub titulo *Jurisprudentia vetus Ante-justinianea.* Illustravit eam notis tam aliorum quam suis ob quod magnae gratiae ei debentur. Cum autem omisisset Codicem Theodosianum, operae pretium Hugoni videbatur novam ejus libri editionem procurare, cui insertus esset ille Co-

dex. In partes operis aliis advocatis (qui in praefatione quae hucusque desideratur ab eo enumerabuntur) propositum ad finem perduxit. Omisit Commentarios tam Godofredianos quam illos quos collegit Schultingius. Editio Schultingii repetita est Lipsiae ex officina Weidmanniana anno 1737 in 4to in quam praefatus est Ayrerus.

Enumeremus nunc alios fontes, qui non deprehenduntur in tribus illis Codicibus, quos tamen seorsim olim editos inseruere Schultingius et Hugo libro supra laudato.

Mosaicarum et Romanarum Legum Collatio. Confecta illa est ex integris Papiniani, Pauli, Ulpiani, Gaii, Modestini, aliorumque veterum Juris auctorum libris, item ex Codd. Gregoriano, Hermogeniano, Theodosiano desumpta, et in tit. XVI. distributa. Jam antea fuit Tillio visa, qui a Licinio Rufino compositam esse ajebat, conjecturane, an potius ex veteris libri fide, incertum. Christianum scriptorem fuisse ipsa suscepti argumenti ratio, e Moyse sacraque scriptura ductae sententiae, clare ostendunt. Professione Jurisconsultum non fuisse colligat quis ex praefatione tituli VII. cum ita jurisconsultos alloquitur: *Scitote, Jurisconsulti, quia Moyses prius hoc statuit*; prodens, se in eorum numero non fuisse. Videtur coaevus Cassiodori. Au-

± Chr. initium. Quod enim inde Dositheus testatur, praemissa quidem in praefatione fragmenti Hyginiana Genealogia, Maxime et ipse [illegible] se Hygini genealogiam descripsisse vid. Schilling, diss. critica de fragm. j. R. Dositheano P. I. Lips. 1819. p. 9.

In codice Vossiano [illegible] [illegible] ordine [illegible] [illegible] I. libro breve glossarium in ordinem literarum digestum II. item Glossarium, nec tamen ad literarum seriem dispositum, sed in capita 37. distinctum III. Hadriani [illegible] [illegible] Epistolae, Fabulae Aesopiae, Juris antiqui fragmentum [illegible] [illegible] in quo [illegible] nostra vertitur), Exemplum ex Hygini Genealogia, ac denique belli Trojani historia. — Quod si de meritis Dosithei quaeritur, omnino quidem haec ei debetur laus, quod complura antiquitatis monumenta, quae alibi nusquam reperiuntur, illius studio conservata nobis sunt; ceteroquin autem non est, cur ei multum tribuatur. Schill. p 10. 11.

Fragmentum hoc [illegible] latino graece vertit Dositheus. Sit vero, quo sententia illa comprobetur, argumentum in eo positum, quod graeco fragmenti sermone multa vocabula deprehenduntur perperam atque [illegible], [illegible] [illegible], et nulla possit alia causa repeti, nisi ex eo, quod Dositheus latina quaedam ad verbum graece interpretatus, eaque in re parum considerate [illegible] in multis vocabulis latinis, duas significationes habentibus, non eam, quae orationis contextui accommodata esset, sed alienam quandam significationem secutus sit. Exempla praebet Sch. p 27 sq.

Nihil videtur obstare quo minus statuamus, librarios quosdam, cum exemplar latinum, quod Dositheus quaere [illegible], vel plane ignorarent, vel certe ad manus non haberent, hunc quem [illegible] [illegible] in latinam interpretationem, quam [illegible] ipso veteris ~~[illegible]~~ auctoris opere venditarunt, ex graecis Dosithei conficiendam adductos esse Sch. p 35.

Fragmentum hoc neque Ulpiano nec Gaio tribuendum esse. Sch. p 40. sq.

† wydało pod tytułem: Jus Civile Antejust. Berolini 1815.

† nie wiele co warta.

† Napis jest następujący tego dzieła: Incipit lex Dei, quam Deus praecepit ad Moysen. Następuje po tém słowa Moyżesza ze dodatkiem: Moyses Dei Sacerdos haec dicit. Daley następuje wyjątki prawa Rzymskie: n.p. Paulus quoque haec dicit.

† Najsilniejszych szczególniej dowodów używa Godofred 1, że podobieństwo stylu zachodzi między tém dziełem a stylem jaki był używany za czasów Kassyodora 2, że cytuje wiele praw które kwitnęły za czasów Teodoryka którego ministrem był Cassiodor.

‡ Zawiera to dzieło rozmaite przepisy we względzie działania prawnego. Tytuł dzieła niewiadomy; dla tego się zaś w nowszych edycyach nazywa consultatio, ponieważ się zaczyna od wyrazów: Consuluisti me.

~~Dzieło to jest wyjątek z pism jak się zdaje Ulpiana, przetłomaczony na język ~~Łaciński~~ Grecki; w średnich wiekach znowu ten wyjątek Grecki na język Łaciński przetłomaczony. Oryginał zaś Grecki dopiero w nowszych czasach odkryto. W najnowszych edycyach znajduje się obok textu Greckiego tłomaczenie Łacińskie. — Fr. A. Schilling dissert. critica de fragmento juris Romani Dositheano denuo graece et latine edito. P. I-64 s. Tam dowodzi wspomniony autor, że dzieło to nie powstało z pism jedynie Ulpiana, lecz z pism rozmaitych prawników, piszących o tej materyi. Dowodzi tego, że całe dzieło jest za nadto skomplikowane. Ta jednakże komplikacya spada na winę tłomacza, a zatém mogło się być użyć, chociażby z jednego tylko dzieła był czerpał. — Że ten fragment~~ ‡

‡ Traktuje ten fragment o rachubie czasu i większej części odpowiada wyjątkowi z dzieła Ulpiana od Edictum, który się znajduje fr. 3. §. 3. D. de Minoribus viginti quinque annis.

~~‡ który teraz mamy jest tłomaczeniem z Łacińskiego na Grecki, zaś oryginałem Łaciński, wskazuje się z wielu słów [illegible], [illegible] duchowi języka Łacińsk. Atoli że i Łacina która obok tego tłomaczenia znajduje się nie jest oryginałem lecz tłomaczeniem, widziemy że z tego stylu, jakiego by nie użył Łacinnik III. wieku po Chr. w którym to dzieło powstać miało z.p. już [illegible]~~ varum. Aetas eius [illegible], [illegible] olim [illegible] vehementer dubitant, [illegible] in saeculo III. post.

gumenta praebet Jacobus Godofredus in Prolegomenis Codicis Theodos. cap. 3: ex quo haec sumpsimus. Edit. princ. 1573. 4. Parisiis ap. R. Stephanum, ex bibliotheca *P. Pithoei.*

Consultatio Veteris cujusdam Jurisconsulti, cujus nomen incompertum. Proponit in hoc opusculo quidam JCtus suas et aliorum sententias, una cum inscriptionibus et subscriptionibus ex Codicibus Gregoriano, Hermogeniano, Theodosiano, Sententiis Pauli, libris et titulis adnotatis. Editio princeps prodiit Parisiis 1597. Novissima est Schultingii et Hugonis l. c.

Dosithei Magistri Liber III. ~~*continens Divi Adriani Imp. Sententias et Epistolas.*~~ Est fragmentum ex scriptis cujusdam JCti (quem nonnulli Ulpianum putant) de *Juris speciebus et manumissionibus*, quod Dositheus quidam graece vertit. Hic liber latine versus fuit inventus a Claudio Puteano, quem ille cum Cujacio communicavit. Cujaciana itaque est editio princeps sub finem Codicis Theodosiani supra laudati. Graecum textum seculo praeterlapso eruit Mathias Roeverus, atque edidit L. B. 1739. Reperitur apud Schultingium et Hugonem l. c.

Fragmentum cujusdam Graeci JCti; quod in bibliotheca Escuriali invenit Tychsen. Edit. princeps est Erbii in Hugo's Civilist. Magaz. Tomo V. p. 243. sqq.

Jest to dzieło raczej z rozmaitych prawników pism wyjęte mn. z Ulpiana i Gaia.

Savigny II. 65. sqq.

Fragmentum Veteris Jurisconsulti de jure Fisci, ed. princeps Berolini 1820. Fragmentum hoc Veronae invenit Niebuhr, quod communicatum secum Savignius in *Zeitschrift etc. Tomo III. p.* 150. *sqq.* et *Goeschen* ad calcem Gaii Institutionum edit. princ. Berolini 1820 edidit.

De reliquis fontibus juris qui apud Schultingium et Hugonem desiderantur cf. Hoffmann in Historia juris Romano — Justinianei (ed. I.) Savigny in Zeitschrift. T. III. p. 389. sqq. p. 408. sqq. Haubold

Sequitur tertius Codex juris jussu Theodorici regis Ostrogothorum conditus, qui appellatur *Edictum Theodorici.* Collectum fuit ex scriptis JCtor. Romanor. et illis Codicibus, sed multo pejus. Non servarunt enim ejus compilatores integra scripta JCtorum ut fecerunt illi, sed per articulos omnia disponentes omnia confuderunt. Editiones optimae laudantur a Bachio l. c. p. 563. Commentatus est nuper in hoc Edictum Rhom (Halae 1816), quem librum perlegere mihi non licuit. Plurima de hac re inveniuntur in Savigny II. 65. sqq. praecipue II. 164.

Savigny I. 11. 12.

CAPUT XXIX.

Fontes juris Justinianei et Postjustinianei.

Jam ex supra prolatis manifestum est, collectiones illas tam Regum barbarorum quam The-

cf. Hugonis Encyclopädie § 147–165. ed. VI. Berlin 1820.

ǂ Ten fragment iest pornieyszego iakiego prawnika pismem, od Ulpiana; poniewaz Ulpian XVII. 2. wspomina, iz za czasów Karakalli wszelkie kaduka windykowano fiskusowi, wyiąwszy jus antiquum którego tak dzieciom iak i rodzicom przyznaie dawne prawo; ceil. lir. III. p. 162.

† Wylicza ie Haubold p. 270 sqq., ze tez mnieyszey wagi od wspomnionych, wyliczamy ie po nich, lubo co do chronologii powinny bydź wprzód położone, tj:

1, Valerii Probi Libellus de interpretandis Romanorum literis ed. novissime in Thes. Meerman. T. I. p. 27 sqq.

2, Siculi Flacci Liber de conditionib. agror. (ed. apud Goesium.)

3, Sexti Julii Frontini Opusculum de limitibus (ed. ibid.).

4. Liber Simplicii (ed. ibid.)

5, Aggeni Urbici Commentarior. etc. (ed. ibid.).

6. Volusii Maeciani Libellus de Asse etc. (Graevii Thes. Antiqq. T. XI. p. 1705 sqq.)

7. Notitia dignitatum utriusque Imperii Graevii l. c. T. VII. p. 1309 sqq.

8, Nota iuris a Magnone collata (ed. ~~Lindenbr~~ cf. Haubold p. 285.

ǂ Duo adhuc libri commemorandi: a) Marculphi Monachi Formularum libri II ed. Canciani in Legibus Barbaror. T. II. p. 177. sqq. b) Formulae Sirmondicae, h. e. a Jac. Sirmondo ex antiquo codice in lucem protractae (ed. ibid. T. III. p. 434. sqq.). — Exspectamus indies editionem in ignis supplementi, a Walthero Frid. Clossio, ante biennium in biblioth. Ambrosiana Mediolanensi reperti, quod possidet codex Breviarii seculo XII. exaratus, non tamen nisi interpretationem lib. C. Th. de denunt. vel edit. rescr. 3. 4. praecipue. Themis III. p. 105 – 107. — Circa idem tempus Amadeus Peyron

laudatissimus merito bibl. Taurin. Praefectus, inter huius thesauros reperit Theodosiani Codicis fragmenta nova, per duos codices, eosque rescriptos, servata, cf. Bluhme in Themis III. p. 474–476. – deinque et Majus ipse, in Vaticana, cui praeest, supellectile novissime emisit fragmenta ad tres postremos Codicis Theodosiani libros spectantia Themis IV. p. 106. – vi Hauboldii Promulsis praetermissorum in primis ad Breviarium Alaricianum pertinentium e codicibus a Gustavo Haenelio, Professore Lipsiensi, novissime collatis, Lips. 1822.

† Fragment ten lubo nie całkowicie doszedł do naszych czasów, podaje jednak wiele nowych rzeczy o których dotąd nie wiedzieliśmy a szczególniej co do sukcessyi. Składa się z §. 21. bardzo niezupełnych.

Następnie teraz dzieło przez Niebuhra odkryte, dotąd jednak nie przejrzane jest to krótki zbiór, czyli wyciąg z Kodexu Justyniana. Znajduje się w bibliotece katedralnej w Perugia.
Również znalazł Niebuhr stary MSCr. Kodexu Teodozyusza, którego dotąd nieużywano do porównania Edycyi. Oby wszyscy uczeniowie byli Niebuhrami!

‡ Edykt Teodoryka jest niezgrabną kompilacyą ustaw Cesarskich, i pism prawników R. Różni się ten szczególniej od powszechnych zbiorów, iż w tym zbiorze nie jest wymienioni sami pamiętny ~~wielkiego~~ do zbioru am autor ~~tego~~ zdania, lecz wszystko jest pod ciągnionem niezgrabnie po ~~między~~ materye, tak iż wszystko daje porów niekształtnej budowy Gotyckiej.

Już od dawna zaczęli Ostrogoci zbierać swe prawa. Pod Eurykiem (482 r.) zaczęto najprzód spisywać prawa; inny zbiór przedsięwzięto pod Chindaswindem i Recesswindem (672 r.). Odtąd powstała różnica pomiędzy prawami Gotyckiemi; te prawa, których autor był niewiadomy, i które dawniej były prawami zwyczajowemi nazywano Antiqua. Równie jako w powszechnych zbiorach tak i tu była obok textu prawa interpretacya, która zaginęła. Znajduje się tylko Tłomaczenie z wieku X. w starodawnym języku Hiszpańskim. Kiedy Ostrogoty starali się bardzo ustalić pokój tej krainy, nakazując ażeby się nie drożej nad 12. Solidi (#) sprzedawano, a ktoby to przestąpił miał odebrać kary 100 batów. Lecz sami królowie zabronili odwoływać się do innych praw, nakazując żeby tylko sądzono podług tego prawa, i to utrzymywało się ciągle w krajach dawniej przez Ostrogotów

zaymowanych n. p. w Hiszpanii, gdzie dopiero Alfons X. nadał powagę zbiorom Justyniana. – Za liczę praw Ostgotów tym się szczególniey różni od zbiorów powszechnych, że równo obowiązywały Rzymian iak gotów. Teodoryk więc nie pozwolił różnicy praw w państwie swoiem! Odwoływać się iednak mogli Goci do praw zwyczaiowych a Rzymianie do Rzymskich gdzie samo prawo nie wystarczało. – Prawa w tym zbiorze zawarte nayczęściey się zaymują ustawami kryminalnemi. – ~~Utworzono iest za wszę ga częścią~~ z ustaw Cesarskich, ~~częścią z pism Paula~~ ~~Pomp.~~ – Naydawnieysza edycya wyszła w Paryżu 1579. in f. na końcu dzieł Kassyodora iako dodatek. Później umieścili ię w zbiorze praw Barbaryńskich Lindenbrog, Georgisch i Canciani. Naynowszy kommentarz wyszedł przez Rhona. –

✝ Lubo Juliusz Cezar wiele miał szlachetnych zamiarów, i lubo we wielu względach postanowił zrobić reformę n. p. w Administracyi i sądownictwie, w tém godny nagany, że wszystko śpiesznie i mniey rozmyślnie działał; ktoréy wady umiał się ustrzedz August.

⊥ digestum a digerere, takie dzieła iur. i prawnicy Rz. pisali; Pandekta, obszerny zbiór od πᾶν δέχομαι.

✝ Tę kompilacyę Justyniana można by porównać z domem Gotyckim; w kodyku bowiem tytule znaydziemy ślady stylu wyniosłego i miernego n. p. porównywaiąc pisma Papiniana i Modestina; ciemnego i iasnego n. p. porównywaiąc pisma Ulpiana, Gaia, z pismami Paula. Ostwierną dodaiąc całemu dziełu śmieszne wstępy do ustaw Justyniana. n. p. do c. 12. C. qui potiores takie daie wstęp. Assiduis aditionibus mulierum inquietati sumus, per quas suas dotes deperditas esse lugebant, et ab anterioribus creditoribus substantias maritorum detentas. Statuimus itaque ut contra omnes pene personales actiones habeant privilegia; fragilitatem muliebrem respicientes, idque animadvertentes quod et corpore et substantia et omni vita ejus maritus fungitur. Quis enim earum non misereatur, propter partus periculum, propter obsequium quod maritis praestant, et propter ipsam liberorum procreationem ✝ porówny-

Theodosianam non esse complexas, nisi vel partem operum JCtor. Romanorum, vel constitutiones Imperatorias; neque illas omnes, cum Theodosius aptas solum praxi judiciariae videatur colligi curasse, ut coniicere licet ex iis quae supersunt, licet pars magna earum perierit. Aliam viam ingressus est princeps sacratissimus Justinianus; quod quo modo confecerit priusquam enarraverimus, praemonemus, jam Divum Julium Caesarem fovisse consilium (Sueton. in ejus vita cap. 44.) condendi Codicis Juris Romani. Quod tamen praemature mortuus ad finem non perduxit. Justinianus videtur in primis nihil aliud conatus quam illum quem Theodosius confici jusserat codicem corrigere. Condi enim jussit ejus more Codicem legum, dein meliora persuasus illa fragmenta JCtor. Romanorum unde clara lux accendi constitutionibus Imperatoriis posse haud frustra speraverat colligi voluit, quod Digestum seu Pandectas appellavit. Tandem Institutiones vel prima elementa juris ita componi optavit, ut in omnibus his tribus operibus conspexeris mirabili modo antiqua cum recentibus, absona cum consonantibus, apta cum cum ineptis conjuncta. Sed singullatim de omnibus videamus, et quidem eo ordine, quo omnia collecta exstant.

1. *Codex.* Adscito in consilium Justinianus fi-

Zdaje się nawet że nie wszystkie ustawy wtenczas znajdujące się kazał Teodozyusz zebrać; i że tylko stosowne do praktyki.

Uważając w ogóle zbiór Justyniana śmiało powiedzieć można: że zamiarem jego było z prawa zwyczajem i rozumem ugruntowanego utworzyć system Teologii moralnej, maxymy przechodzące z przekonania bigoteryi przemienić na maxymy ogólne, pomimo woli od wszystkich przyjętemi być mające [Savigny I. 12. 177.] tak że musieli koniecznie jego poddani stać się dobremi chrześcianami. Stąd niedorzeczne jego prawa o lichwie, rozgatunkowanie praw o Hipotekach, prawo w duchu Inkwizytorów Hiszpańskich napisane do Adulteryów i Incestus, zniszczenie mądrych ustaw Furia Caninia, ~~[illegible]~~, przymusy do przysięgi! Chronologiam legislationis Justiniani Fabricius concinnavit Bibl. Graec. XII p 346.

delissimo suo Triboniano caeterisque ministris, quos prout dignitate praecellunt (in §. 1. const. de novo codice faciendo et §. 2. Const. de Justin. Codice confirm) enumerat, jussit omnes constitutiones, quae in Codicibus Gregoriano, Hermogeniano et Theodosiano, nec minus eas, quae post conditum Codicem à Theodosio emissae fuere, tandem et illas, quas ipse ediderat colligi, †quibus ut ipse ait, multitudines litium amputarentur; resecatis omnibus quae absona viderint (d. c. §. 2.). Praecepit iis ut vestigia prementes compilatorum Codicis Theodosiani, constitutionum ordinem non solum ex adjectis diebus consulibusque, sed etiam ex ipsa compositione claram fecerint, primis in primo, secundis in loco secundo, ponendis. Hoc illi perfecerunt in XII. libros, ut olim Decemvirales erant leges, illa redigentes. Exceptum codicem et sua manu subscriptum promulgari jussit Justinianus, missumque ad omnes sui Imperii magistratus, normam esse statuit, secundum quam lites deciderentur. Nec minus praecepit ut festis diebus ad januas templorum, recitationes constitutionum ex eo fierent, quo ad omnium notitiam valerent pervenire (d. c. §. 5.). Si vero judices ausi fuerint decidere secundum antiquas leges que in hoc Codice non invenirentur, falsi criminis accusarentur. ⊤

z samego układu n. p. ieżeli były dwie konstytucye z iednego roku, która miała stać na początku, a która po niey

II. *Digesta* seu *Pandectae.* Aliud gravius

⊤ Laudabile propter Justiniani hoc institutum fuisse nemo dubitat, si modo ... [illegible] suum ubivis tenuisset cf. J. Gothofr. in proleg. ad C. Th. c. 4. Consil. nie tak wolne od niestrannych frazesów greckich cf. Cujacius Observ. XVII. 16. 25.

waiąc iednako zbiór praw Justyniana z zbiorami w poprzedzaiącym wydziale wymienio-nemi, dziwić się wypada, iako mogli ludzie, dla których obcą była Literatura Rzymska takąż księgę, praw zredygować, z którey dotąd pozbawieni wielu poprzedniczych wiadomości, o urządzeniach dawnieyszych Rzymskich i im po XIV. wiekach upłynionych, uczemy się prawa naypotężnieyszego niegdyś ludu! Nie wchodząc Justynian w ślady Walent. III. kazał wyiąć powoli z pism wszystkich celnieyszych prawni-ków, i utworzył zbiór praw, który teraz sam miał cel co prawa XII. Tabl. z.i.

7 nawet iże które nie były na piśmie wydane, lecz tylko ustnie c.1. C. de sentent. passis et restit. c.1. C. de Delationib. c.1. C. de Appellat.

Potężnienie w iedności wszystkich Obywateli. Jest to księga praw na których się tyle wieków nie zdobyto i nie zdobędzie, ponieważ nowszych ludów pra-wnicy bardziey rzemieślniczym sposobem niż naukowym uprawiaią pra-wnictwo. Dwoiakiey doznał redakcyi Kodex, dla licznych dodatków czyli ustaw nowszych (Novellae); dziwić się potrzeba dla czego trzeciey redakcyi nie przedsięwzięto, może by to było do skutku przyszło, gdyby był żył dłużey Justynian.

F ponieważ często odwoływali się Imperatorowie do dawnego prawa R. trzeba było i to zebrać.

F Urzędnicy państwa, Adwokaci, i professorowie Prawa.

I Nie posiadał nikt tak ogromney biblioteki iakową miał minister Gostyn.

eoque difficilius peragendum superfuit. Colligenda erant fragmenta veterum JCtorum, ex quibus constitutiones Imperatoriae illustrarentur. Illa autem, secundum ejus opinionem ita erant confusa ut in infinitum omnis legum trames extenderetur, et nullius humanae naturae capacitate concluderetur (const. §. 1. De conceptione Digestor.). Quod cum nemo neque sperare neque optare ausus esset, rem sibi difficillimam, immo magis impossibilem visam esse, ipse fatetur. Sed manibus ad coelum erectis aeterno auxilio invocato, eam quoque curam suo se reposuisse animo dicit, Deo fretum, qui et res penitus desperatas donare, et consummare suae virtutis magnitudine potest (de const. §. 2). Hoc opus perfici jussit vigilantissimi animi Triboniani sui gubernatione, data ei potestate socios sibi eligendi quos idoneos tanto labori probaverit (de const. §. 3). Septemdecim ab eo electi sunt qui enumerantur in §. 9. constit. de Confirmatione Digestorum. Concessit illis decennium quo id perficerent; illi tamen vel taedio laboris capti, vel quia facillimam perfectu rem putabant, vix elapso triennio opus hoc, ut Justinianus putabat desperabile, ad finem perduxerunt. Locuples literaria penus Triboniani praebuit materiem templo illi justitiae Romanae exstruendo idoneam. Fabricius Bibl.

Graeca Tomo III. p. 488. sqq. quadraginta JCtos ex quorum scriptis Pandectae sunt compositae memorat.† Haec excerpta in libros *Quinquaginta* illi divisere, tricies centenis millibus versuum vel sententiarum in centum quinquaginta redactis. Vetuit Justinianus (ne ob scripturam aliqua foret in posterum dubitatio,) per siglorum captiones et compendiosa aenigmata, vel per specialia sigla numerorum omnia manifestare, (d. const. §. 11.). Tandem praecepit, ut nullae leges in illos libros reciperentur, nisi illae quas judiciorum frequentissimus ordo exercuerit,‡ vel longa consuetudo, almae suae urbis comprobaverit. Excerpta autem sunt scripta non solum Latina sed etiam Graeca, quae ut vulgo creditur Burgundio (obiit anno 1194 post Chr. nat:) latine interpretatus est, quamvis nec diligenter nec eleganter. Graeca in plerisque Pandectarum editionibus vulgaribus desiderantur.†

III. *Institutiones.* Confectis duobus illis operibus, cum ad inmensam magnitudinem creverint fontes juris, qui tamen in angustum redigendi erant, necessarium esse conspexit Justinianus confici librum jubere, qui esset tamquam prima Elementa Jurisprudentiae Romanae, quibus rudis animus studiosi simplicibus enutritus, facilius ad altioris prudentiae redigeretur scientiam (§. 11. const. De concept. Di-

†De his nuperrime differuit Leopoldus Andr. Guadagni ad Graeca Pandectar. dissertat. Pisis 1786. Die griech. Stellen in den Pandekten fehlen gemeiniglich in den Handschriften, u. s. w. Sie haben sich bloß allein noch in der Florent. Handschrift, und da nur nicht [illegible], erhalten.

† Spisali więc dogodne mieysca z tych pism tym sposobem, iako i Jan Müller zwykł pisać ~~Historyą~~ swoią. Każdy wyciąg dzieło całkiem bez wyboru ma-teryi pisał wyjątki na karcie iedney. Zapisane kartki rozstrzygano stósownie do zdań [illegible]. Że dopiero porównywaiąc zarazem, ieżeli się podobne wyjątki ukazały i z pracy innego, odrzucano. Skąd przy ogólney redakcyi połowę spisanych kartek odrzucono.

† Skąd widać że to iest prawdą [illegible] powiedzieli wyżey, że wszystko tey księ-gi miało być praktyczny

An Justit. derogant Pandectis? A tempore nil inferri potest, quia uterque liber ex eodem die III. Kal. Jan. valet. Ad materiam ergo unice respiciendum est, et ad scopum Triboniani. Quoties enim jus novum ex Const. aut Decisionibus profertur, Justit. derogant Digestis. At si Justit. ex Pandectis sunt descripta, sine dubio authentico maior fides est, quam exemplari, et Justit. extenduntur ex Digestis. Otto p. 21. aliter Vinnius ad proëm Inst. §. 2.

7 Ta szczególniey wada iest Instytucyi Justyniana, i lubo wiele traktuie o starodawnym prawie Rz. bardzo mało podaie wiadomości historyczney.

Jakkolwiekbądź iest podział Instytucyi, lubo i ten nie dobry; daleko iednakże iest niedo-
werniey by ten układ Dygestów. O czem będziemy mówili we wstępie do Insty-
tucyi.

7 Teodozyusz w księdze XVI. tyt. 10. różnicę robi między Chrześcianami i Poganami. Możemy twierdzić z pewnością, że ~~iednak~~ pogaństwo nie utrzymywało ściśle ~~się~~ za ~~Justyniana~~ Teodozyusza, który ~~iednakże~~ ~~on~~ tego podziału ~~nie~~ zrobił iednak.

gestor.). Quapropter cum sacratissimas constitutiones in luculentam erexerit consonantiam, suamque extendisset curam ad immensa veteris prudentiae volumina, et opus desperatum quasi *per medium profundum eundo*, coelesti favore adimplevisset, Triboniano suo, et aliis, quorum circa suas jussiones fidem probatam habuit, mandavit id conficere vellent.

Priusquam diligentius animadverterimus in illa sub auspiciis Justiniani confecta opera, videamus quid critici de hac re judicent.

Quoniam ipse Justinianus fatetur, se nihil aliud fecisse, nisi colligi, quae alii scripserant, eaque in ordinem redigi curasse, animadvertere tantum decet quonam modo Collectionem eam instituerit. Quod ipsum ordinem rerum quem in libris suis observavit adtinet, multis ille, ut minus concinne expositus, displicuit. Quod vero ipsam electionem constitutionum Antecessorum ejus spectat, in eo laudandum esse multi putant, quod alienus ab ambitione, quaecunque optima censuerit, in Corpus suum redigi curaverit. Nec culpandum esse, quod non observaverit differentiam illam Paganorum et Christianorum quam Theodosius superstitiosus superesse voluit, quoniam paulatim ita proclivi omnes inventi sunt ad cultum Christianum, ut minus recte esset factum, ea inseri jubere, quae

† Wlóny ?

in rerum natura tempore Justiniani non exstitere. Sed hoc vituperandum est, quod JCti sub Augusto et Tiberio cruda adhuc servitute libere loquentes non citantur ab eo, et quod ex scriptis JCtorum libera republica vigentium solum tres excerpti deprehenduntur. Respuit fidelissimus satelles Justinianeus scripta Catonis, Scaevolae et Sulpicii, illos potius citare amans qui, utpote ejus populares, in multis rebus similes ei fuerunt 141). Respondet Schultingius (l. c. p. 883) Francisco Hottomano qui admodum in Tribonianum invectus est, eum ipsa necessitate coactum fuisse negligere illa quae operi, quale Justinianei libri esse debebant, minime responderint. Quod ut ut concedo, doleo tamen illo ita se agente nos tale perpessos esse damnum, quale nunc reparare, nec licet, nec licebit. Caeterum vera fateri licet, nobilissimos JCtos veteris reipublicae, et illos fere qui sub primis Imperatoribus vixerunt, nisi excipias genus scribendi, prae Papiniano et Ulpiano tanquam pigmaeos prae gigantibus apparere. Licet ipse sacratissimus princeps fateatur se omnia aboleri jussisse quidquid *Seditiosi* inventum fuerit in scriptis JCtor quae excerpi curaverat, attamen ejus sceleris, cujus a recentioribus ar-

141) Schultiug in Oratione *culpandusne sit Tribonianus etc.* (in Jurisprud. veter. Antejustin p. 897.)

Z nowszych prawników powstało szczególniej dwóch Francuzów Hottoman prawnik XVI. wieku, który w dziele swoim Antitribonianus powstaje przeciw zbiorowi Justyniana. Zarzuca Trybonianowi

1, Że nie umieścił nic z pism prawników Rzymskich, którzy żyli za wolnej Rzeczyp.: Porcyusza Katona, Mucyusza Scewoli, Maniliusza, Bruta, Serwiusza Sulpicyusza, Cascelliusza.

Odpowiada na ten zarzut Schulting w mowie na obronę Tryboniana Jurisprud. Antejust. (p. 883)

2, że pisma tylko prawników były bardzo nadliczne za naszego Justyniana, ponieważ przed nim jeszcze Ammianus Marcellinus (XXX. 4.) wspomina że także są nadliczne, i nie praktyczne jako ludów Italskich jeszcze za czasów Saturna. Wiadomo przytem, że jakiemi byli same prawnicy w dogmatyce, a jakiemi prawnicy Rzymscy pochodzący z Syryi, n. p. Ulpian. Nie powinno więc być tu pytanie, o wielkość prawnika lecz o istotę rzeczy, t. j. kto się więcej przyłożył do wyświatłenia prawa R.

7 Möser w dziele: patriotischen Phantasien, słusznie powiedział: niechay ustawy jaszczych, podania i systemata prawników wyrównają w swej wielkości ustawy panujących Babilońskiej, nigdy jednak dla nas nie będą tem, czem są Pandekty. Co bowiem nowszy wiek wyda, musi dopiero przechodzić ostrą krytykę potomności, która przez czternaście wieków zgodnie wyrzekła zdanie o znakomitości prawników Rzymskich. Wiele byłoby potrzebnem do utworzenia na przyszłość księgi obowiązującej prawnej w jakim narodzie, zbieranie przyzwyczajeń, wyroków sądowych i używanie tylko ustaw panującego, których wykonanie w praktyce bardzo jest trudnym. Tym sposobem postępuje normalnie w Hanowerze. — Na obronę Justyniana da się wiele powiedzieć, lecz mało na obronę kompilatorów:

1, nie postawił sobie tak Justynian, jak Walentyn. III. nakazujący zawsze pierwszeństwo oddawać Papinianowi. Justynian (§. 16. C. de o auctore) wyraźnie to nakazuje. Chciwie ...

‡ Równie iako Omar niewinnie iest oskarżony o spalenie biblioteki Alexandryiskiey; co tylko polega na zdaniu iednego chronikarza.

‡ równie sobie tak postępowali iako prawnicy wizygoccy, przepisuiący Quintillam.

‡ cyt za naszo Antonina pobornego, poniewaź wspomina Juliana w tym czasie żyiącego.

‡ Sprzeczności nie zachodzi zadna pomiędzy fragmentami. Dygestów, Konstytucyów, i Instyt. kto znaydzie trudności, ten zaiste bardzo mało iest obeznany w prawie Rz. Niektóre trudności których możemy dośwjadczać pochodzą z niedostatku środków pomocniczych.

‡ Tym sposobem pierwszy przerwał prawo Rzymsk. Godofrid. t. i. Dyonizy. Occurrit iam in documento anni 1262, sed invaluit demum ex quo Dion. Gothofr. ea usus est. Hambold §. 9.

‡ z nawszych autorów pisało wielu o źródłach praw Justyniana n. p. Spangenberg, Über die Quellen des Just. Rechts, lecz nikt nie traktował tey materyi tak porządnie Kristowne.

‡ Bluhme p. 181. Wyznać potrzeba iż daleko iest logiczniey ułożony System Instytucyów niż Dygestów. To szczególniey stąd pochodzi iż w układzie Dygestów trzymano się porządku takiego, iaki zwykł się znaydować w Edyktach Urzędników. Edykta Urzędników podzielono na części dla lepszey wygody rzeczących się, a zaś: Dygesta podzielonemi zostały na części 7. ~~4ta~~ Część I. t. i. od księgi 1–4. zawiera rozmayte przepisy o źródłach praw, potem traktuie o sądownictwie w ogólności. Część II. t. i. od księgi 5–11 traktuie o sądownictwie w szczególności, o podziale actionum. Część III t. i. od 12–19 de rebus creditis i o kontraktach wzięcy stipulationes. Część IV. od 20–27; Część V. od 28–36. nazywaią się libri sin-

cili się tego, Compilatorowie, zwłaszcza że excerpowanie pism Papiniana było dla nich trudnieyszem niż Ulpiana, Paula, i td. dla tego też daleko więcey excerptów z pism Papiniana mamy in LL. M. et R. Coll. niż w Compilacyi Justyniana. — Toż samo powiedzieć można o pismach Massuryusza Sabina, którego nie cytowano, iak tylko z dzieł Ulpiana.

2, nawet i pisma Juryśtów, które przyięto do kompilacyi nie równo kompilowano, z niektórych dzieł ledwo kilka wzięto fragmentów, z innych wielką massę, n. p. z Ulpiana.

3, ponieważ naybardziey lubili myśli prawników niektórych nie z samych pism ich, lecz z pism innych czerpać, ztąd tak częste powtarzanie tey że samey myśli, w różnych fragmentach.

4, pozwolił wprawdzie Justynian kompilatorom potrzebowne interpolacye w pismach prawników Rz. robić, ale tylko o ile ich pisma zwrócić się mają prawu praktykowanemu za iego czasów. Jednakże kompilatorowie poczyniali nawet takie wiadomości z Hist. etc. ✠ prawników Rz. przytoczone, bez których trudno excerpowany fragment zrozumieć.

5, często przytaczaiąc zdanie prawników, nie przytaczaią motywów do tegoż, ztąd wielu wnosiło iż toż iest nie samych prawników zdanie lecz emblema Tribon. Toż samo można im zarzucić co do ustaw Imperat. ✠ prawników przytaczanych, o których ledwo że wzpomnieli, przepominaiąc słów samey ustawy.

Tyle przeciw Compilatorom, co do Digestów: zważmy teraz iak Instytucye przerobili.

Wszystkie teraz Instytucye Gaia pokazuią, iak wszystko Trzeciey osobie Naukowe pisma dla początkowych przeznaczone, historyczny i starożytn. etc. iż to do osiągu dobrego nauy ✠ umia dopomaga samo się przez się okazuie. Ale i tu Compilatorowie bardzo pobudnie poczynali co było koniecznym, i bez przyczyny odmieniali i prze-

rzeczy sztuki, jak to się pokaże z porównania Inst. Gaia i Justyn.

Co do <u>Codexu.</u>

To jest szczególniej uwagi godnym, że gdy innych Imperatorów constitutiones w krótkim umieścił wyciągu, a przynajmniej rzadko kiedy motywowane, to przeciwnie konstytucye Justyniana ze wszystkiemi niepotrzebnemi prologami i epilogami.

guitur, quod jusserit omnia illa excerpta opera aboleri; injuste accusatur. Accusanda potius est ignorantia et barbaries seculi ejus, quae illa, quibus ab eo inde tempore opus se non habiturum putabat, facile passa sit interire. Quantum praeterea putas interiisse monumentorum bellis civilibus et incursionibus barbarorum flagrantibus, cum ipse Pomponius memoret, multos libros antiquorum JCtor vel omnino periisse, vel laceratos exstare? (Schulting l. c. p. 893) Sacratissimus princeps edixit, nullam antinomiam esse in his libris, sed unam concordiam, unam consequentiam, in illis vel deprehendi, vel inveniri debere (d. const. §. 8. De conceptione Digestor.); quod quomodo ei cesserit, infra videbimus.

Diligentius nunc inquirentibus nobis in Corpus illud Juris Justinianeum, (quid enim fastidiamus verbum quod usu est vulgare factum?) in primis occurrit difficultas, quod nullus liber invenitur, qui critice hanc rem illustret. Justinianus ita divisit suos libros, ut omnes seorsim editi singularem faciant partem: Digesta ipsa subdivisit in *septem partes.* Aliam divisionem excogitarunt Glossatores. Diviserunt enim Digesta in tres partes, totum vero Corpus juris in *partes quinque.* Quartam partem excepit Codicis Justinianei liber I. usque ad X; quin-

† §. 2 – §. 9. const. ad magn. Senat.

tam libri reliqui duo, cum adjunctis Novellis. Huic nonnunquam adnumerabantur Institutiones, nonnunquam sextam partem componebant. Duplex ratio explicandorum illorum librorum Bononiae obtinuit. Erat enim vel *Lectio pura ordinaria*, scilicet explanatio primae partis Digestorum et Codicis, et *Lectio extraordinaria*, sive explicatio reliquarum partium Corporis Juris, exceptis Institutionibus, quas utpote partem juris minoris momenti, Doctores artis Notariae exponebant. Digesta diviserunt glossatores in *Vetus*, a libro I. usque ad rubricam *de divortiis* libri XXIV. *Infortiatum* usque ad libr. XXXVIII. *Novum* usque ad finem. Digesti Infortiati libri XXV. XXVI. XXVII. et dimidius liber XXVIII. nonnunquam seorsim veniebant, vocabanturque *Tres Partes*. Ideoque deprehenditur illud Digestum *Cum tribus partibus* et *Sine tribus partibus*. Nomen trium partium inde derivatur, quod tres illi et dimidius liber incipit a fr. 82. D. ad Legem Falcid, et quidem a medio illius fragmenti, ubi legitur *tres partes* (cf. Hugo in Civilist. Magaz. III. p. 183. V. p. 1. sqq). Putarim dissentiente Hugone (Civilist. Magaz. IV. p. 85), Glossatores non sua sponte eam divisionem excogitasse, sed prout partes illae in manus iis inciderint, eas fecisse. Sunt tamen libri MSCr. qui divisi-

cf. Savigny l. c. II. 147./99. 153./99.

gulares, dla dwóch przyczyn: ponieważ każda księga w szczególności zawiera przedmiot, materyą oddzielną od ksiąg następujących n. p. de pignoribus; również i dla tego ponieważ jedną tylko księgę dozwolono uczniom na lekcyi, resztę zaś mieli sami odczytywać. księgi VI. od 37–44, a księgi VII. od 45–50. nie były używane na lekcyach, lecz jako zawierające rozmaite przepisy tyczące się agatu były używane do odczytywania. Każda księga dzieli się na tytuły wyjąwszy księgi 30. 31. 32. 33. które się składają z jednego tytułu. Dwa ostatnie tytuły księgi 50. zawierają przepisy rozmaite i są niejako zbiorem różnych maxym prawniczych, nazywają się: de V. S. et de R. J. — Podział Gloss. Digest. i Corpus Jur.

= czyli Digestum już od dawna znane
= inforciare znaczyło w łacinie Glossatorskiej to, co supplere, skąd dzisiejszy francuski wyraz infarcer.
= Novum dla tego, że się zaczyna od tytułu, który traktuje <u>De operis</u> <u>novi</u>. <u>nunciatione</u>.

† Sam Akursyusz mówi: ideo sic fuit repetita (hoc lex) quia per partes sic fuit liber inventus. To samo utrzymuje Savigny II. p. 153. ~~199~~

† Mamy wyciąg z prawa Rzymsk. pod tytułem <u>Petri Exceptiones</u>, zrobione przez Mnicha <u>Piotra</u> klasztoru Kluniackiego, w wieku XI. wyciągi te nie zawieraią żadnego mieysca ex Digesto Infortiato, zaiste dla tego że MSCr. Pandektów posiadany przez Piotra nie zawierał tey części 2. i. Digest. infort.

† Glossatorowie wcale nie wiedzą o tym wypadku. Nie podobieństwem iest do prawdy żeby Pizańczykowie tamtego wieku tak mieli czuć popęd do nauk, ażeby za wszystkie łupy wojenne, tylko o ten MScr. prosić mieli. Co innegoby w naszym czasie, gdyby, lubo podług wszelkiego niepodobieństwa do prawdy, taki czyn heroiczny spełnili; maią bowiem teraz <u>sławną</u> Akademią gdzie prawie nic nie uczą prawa Rz. — Zgoła, nie można nic o tem twierdzić iako tylko, że może znaydował się iaki MScr. Zbioru Justyniana dawniey w Amalphi ukryty, a w zdobyciu tego miasta bardziey upowszechniony.

onum illam ignorant, licet antiqui sint. Quod quo modo acciderit, priusquam explicem, rem paulo altius repetere cogor.

Seculo XI. fabula excogitata est ridicula 142), Imperatorem Lotharium anno 1135. post. Chr. n. bellum cum republica Amalphiensi gessisse auxilio Pisanorum usum. Quibus adjuvantibus cum Lotharius Amalphi occupavisset, rogasse Pisanos ut in mercedem laboris concederetur iis antiquus liber MsCr. Corporis Juris Justinianei, qui in hac urbe eousque adservabatur. Licet ille qui talia narrat ipse affirmet se vidisse et legisse literas Lotharii quibus id quod Pisani rogabant, Imperator concesserat 143), nos tamen chronologiae ratione habita illum historicum falsi arguere audemus. Et quid ni, cum ipsi Glossatores dicant, allatum esse librum illum Constantinopoli Romam, et inde Pisas nec de urbe Amalphi somniant? Nihil itaque ex illius fabulatoris verbis elici posse puto, quam exemplar quoddam Corporis Juris Justinianei asservatum fuisse Amalphi, et innotuisse eum bellum illud gerebatur 144). Nostris

142) Brencmanni Hist. Pand. I. 6.

143) Brencman l. c. I. 7.

144) cf. Brencmannus l. c. I. 2. Mira quaedam excogitavit de inventione libri huius idem auctor l. c. I. 8.

temporibus asservatur Florentiae, unde nomen *Pandectarum Florentinarum.*

Qua aetate autem scriptus fuerit ille Codex 145) Florentinus, plurimi dissentiunt. Nonnulli dicunt, esse authenticum et quidem Codicem ab ipso Justiniano praesidi cuidam provinciae missum, a quo pervenerit Amalphi, dein Pisas et postea Florentiam. 146) Nonnulli vero, non deprehendi antiquiorem Codicem illo Florentino, adeo quidem ut omnes qui exstant, ex illo transcriptos putent. Sed omnia haec dubia sunt. Nam primo quod jam alii viderant, autographus ille Codex credi non potest, quia in multis locis confuse est scriptus 147) v. c. Pandectar. libro 48. tit. *De bonis damnatorum* et tit. *De Interd. et relegat.* Si itaque in aliis MSCr. libris id non deprehenditur, concedere debemus, alios autographos exstitisse, ex quibus illi fuerunt descripti 148). Praeterea recte alii monuere, non posse omnes MSCrptos libros inde derivari, cum in plurimis eorum meliores lectiones sint, quam in Codice Florentino, et lacunae, quas ibi

145) De forma ejus Brencman l. c. II. 1. Foerster in Savigny's Zeitschrift Tomo II. p. 271. sqq.
146) Brencman l. c. I. 3. 45. 10.
147) De scriptura ejus, notis et siglis, deque librariis et de correctoribus cf. Brencmann l. c. II. 2. sqq.
148) Brencmann l. c. III. 2. 3. Schrader l. c. §. 14.

† Foerster bawiący po Włoszech 1815. roku, podał w Journalu Savignego wzmiankę wiadomości o stanie Nauki Prawa we Włoszech. Podług niego nie dają w Padwie w wydziale prawnym, prawa Rzymsk. czystego, tylko w sposobie zastosowanym do Praw Austryackich. Literaturę Arabską policzono do wydziału prawnego, ponieważ nie można jej było umieścić ani w facolta fisico-mathematica, ani w facolta medica. — Tenże Foerster oglądał w Florencyi sławny MSkr. Jest na pergaminie in f. bardzo wyśmienicie napisany, oprawny w czerwony Aksamit. W czasie zaburzenia Włoch rozbudziła się pogłoska że zupełnie zginął. Później się okazało że tylko był zakopany w ziemi przed Francuzami. Stąd pierwsze i ostatnie karty tego MSkr. zbutwiały.

† W. F. Clossius Commentatio jurid. literaria sistens Codicum quorundam MSkr. Digesti veteris accuratiorem descriptionem. Weimari 1818.

<u>Brenkmann</u> najlepiej opisał Historyą Pandektów.

ǂ nowsi bowiem autorowie wspominaią, iż te uzupełnienia pochodzą od Glossatorów.

(z porządku rzeczy wypadało. Wydaiący po pierwszy raz ten MSkr. duchem, nie zważali na to; dopiero później to odkryli.)

Ostatnie kawałki trzy Karty MSkr. Florent. zostały wyrznięte i później wszędzie wcale inaczey umieszczone.

ǂ W innym porządku więc są teraz rozmaite fragmenta umieszczone w nowych Edycyach, niż były w Edycyach dawnych n. p. co dawniey było fr. 160. teraz iest fr. 118 z porządku; co fr. 199 teraz 157; co fr. 118 teraz fr 158; co fr. 159 teraz fr. 199. Ten porządek nowy zaczyna się od Torellinsa. Nie wszystkie iednakże Edycye trzymaią ǂ

Ƶ Dla uzupełnienia tego ważny przywodzi o MSkr. Pandektów, wspomnieć iesz wypada,

1, że gdy w Rzymie za nasze Justyniana utrzymywała się władza prawa, że zaiste wiele MSkr. Corpus Juris poprzesyłano tam z Konstantynop.

2, że Glossatorowie rozmaite MSkr. znali, ponieważ często wspominaią w Uwagach alibi aliter legitur.

Ƶ Znayduie się dotąd wiele MSkr. we Włoszech i Francyi, mniey w Niemczech, w Polsce tylko kilka, w Krakowie i w Puławach. Zyczenie Schradera wyrażone nie wiem czy się spełni. Ale wyznać potrzeba, że i w nayonowszey edycyi t. i. Getyngskiey, Corpus juris, tak nayniedokładniey porównaniem zostały edicio Vulgata i Romensis, o czem mówi Savigny w Dirksena C. A. II B. p 317. /99.

ǂ maią się tego porządku. Niektóre Edycye do liczby porządku dawnego dodaią nowszego porządku liczbę Hugo C. M. Tom V. p 257. /99

ǂ Kramera zdanie iest: in ea sententia requievi, probabilibus argumentis confici posse, sub primis Glossatoribus et in ipsa Bononiensi schola, e diversis, qui circumferebantur, libris, docentium consensu paulatim novam constitisse librorum nostrorum recensionem, quam et in docendo sequerentur eiusdem scholae antecessores, et in describendis exemplaribus librarii iuris studiosi.

deprehenderis, in aliis Codicibus sartae inveniantur, adeo recte interpositae, ut nisi credas ipsos JCtos Romanos illis interpolatis verbis loquentes, nullo modo persuadere tibi poteris, quo modo seculo XI. illis barbaricis temporibus fingi potuerint. Interpolationes has videre licet in editione Gebauero Spangenbergiana notante Brencmanno, quarum praecipuae sunt: fr. 38. D. Mandati fr. 7. D. de fundo dotali fr. 39. D. de Legat. II. fr. 27. §. 9. D. ad SCtum Trebell. fr. 4. §. 5. D. de Usurpat. et quod in florentino manuscripto desideratur fr. 211. D. de R. J. Alia argumenta videre licet apud *Schraderum* (Abhandlungen aus dem Civil-Rechte Hannover 1808, in Dissertatione VI *Ueber eine neue Handausgabe des Justinianeischen Gesetzbuches* §. 14.).

Quod cum ita sit, nihil vetat quo magis affirmemus, cum Bononienses illi professores lectiones Pisanas sive (ut illi loquuntur) *literam Pisanam* aliis lectionibus praeferrent, habuisse libros MSCrptos discrepantes ab hac litera. In editionibus recentioribus, 149) quae ad MSCr. florentinum confectae sunt, memorantur hee lectiones Bononienses, sub nomine *lectionum vulgatarum*, ut distinguantur a *lectione florentina*.

149) De illis et MSCr. qui ad editiones vulgo obvios adhibiti non sunt cf. Schrader l. c. §. 15.

De editionibus 150) nunc agamus.

Antiquissimae editiones ita comparatae exstant, ut nihil prae se ferant, nisi contextum et glossas. sunt autem omnes pro majori parte accurate impressae. Vestigia propositae methodi sequentes, ordimur a *Codice*. Hunc serius quam Institutiones et Digesta editum, et a Glossatoribus commentatum esse scimus. Optime de hac re meruit Azo, cujus duo libri Codicem illustrantes exstant; 1, Summa Codicis 2, Commentarius sive magnus Apparatus in Codicem 151). Veteres editiones Codicis non complectuntur quam IX. libros. Seculo XV. imprimi coeperunt editiones omnes XII. libros continentes. Antiquissimae earum cum anno sunt, 1475 Moguntiae, in f. et 1530 Norimbergae in f. et quidem cum Commentario Azonis. Ex recentioribus Contius et Russardus Galli, quibus accedit Haloander Germanus, (1530 in f. Norimbergae) optime meruere, de edendo et restituendo Codice. Editiones Contii sunt praecipuae Parisiis anno 1559 in f. Tomis V. Ibid. 1562 in 8. sine glossa Ibidem 1566 in f. cum glossa. Lugduni 1571 in 16. sine glossa, Paris, 1576 in f. cum glossa.

150) Brenemann l. c. III. 4. De MSCr. quibus usus est cf. l. c. III. 5. Schrader l. c. §. 14. 15. 16. 17.

151) Hugo Lehrbuch des R. Rechts seit Justinian §. 221. Berlin 1818.

7 dziwić się nad akkuratnością z jaką wydawali Zbiór praw Justyniana; im mniey znali, tym bardziey sobie niedowierzali, starając się wszystko co do słowa oddać jak znaleźli w MStr.

‡ Z późniejszych zasługują na wspomnienie Kujacyusz (12 ks.) i Wissenbach (7 ks.)

‡ Cramer p. XLVII. wylicza trojakiego rodzaju edycye, 1, Lectionis Accursiana seu Vulgata, z tych wylicza edycyi iedenaście 2, Lectio Norica sive Haloandrina, z tych wylicza edycyi osm. 3, Lectio contiana z tych wylicza edycyi siedm. Charakter edycyi pierwszych: text taki, jak w Bononskiey szkole upowszechniony z glossą Akursyusza, do tych też liczą wszystkie wyszłe przed r. 1529. wszystkie glossowane bez subskrypcyi. — Charakter edycyi drugich, wiele uzupełniano miejsc (lacunae), greckie wyrazy przywrócone, wiele poprawiono wyrazów, i po pierwszy raz wszystkie subskrypcye podano. To się szczególniey tyczy edycyi przez samego Haloandra Norimberga 1530. f. — Charakter edycyi trzecich: Konsyusz szczególniey ma zasługę wiele w do restytucyi w greckim języku konstytucyy napisanych.

‡ appellatio Vulgata, per se admodum ambigua est cf. praef. Ernesti ad Tacitum. Brencmannus, Gebauerus et qui eos sectantur, vulgatam omnem illam lectionem dicunt, quae, relicta e libris excussis a Florentinis codicis scriptura recedit, neque tamen in Haloandrina reperitur. Cramer p. XXXV.

† Bardzo dobry MSkr. Kodexu samego znaydzie się w bibliotece Wolfenbüttelskiey.

† Z nowszych autorów szczególniey <u>Kramer</u> zastanawia się nad stylem ustaw
Cesarskich w Kodexie. Robi naprzód tę uwagę: iż ponieważ ustawy Cesarzy
Rz. pochodzą z rozmaitey daty, w którey mniey lub więcey styl się zepsuł,
a zatym, że nie tak łatwo iest ocenić styl Kodexu. Na to się zgadza
z innemi autorami iż od podziału państwa na wschodnie i zachodnie
coraz się bardziey styl psuć zaczął, będąc odtąd na wzór stylu
wschodnich pisarzy ustrojony, <u>iedno</u>, a zatem, <u>nic</u> <u>nieznaczącemi</u> wyraza-
mi n.p. Walentyn. w Novelli V. mówi: intolerandum, nimis execrabile, [illegible]
ferum, induere nomen et titulum familiaritatis et abundare criminibus.
Lub Justynian c. 66. C. de Decurionib. multo, longo, prolixoque tempore.

Często odtąd znaydziemy ustawy niektóre wydane w stylu prostym i zwięzłym, inne w nadętym i nic nieznaczącym. Jasnym i przyzwoitym stylem
iest n.p. oddana c. 6. C. qui testam. fac. poss. Si quis Imperatorem
forte heredem instituerit, habeat mutandi judicii facultatem, et, quemad-
modum voluerit, secundum leges in testamento pro herede scribendi.
Przeciwnie bardzo ciemną znaydziemy ustawę c. 9. C. de inoff. test. lubo
przez tegoż wydaną Imperatora. To stąd pochodzi, iż wielość Interessów
nie pozwalała Szefowi Kancellaryi wszystkiego czytać. Zdawał więc kon-
ciężka na swoich podwładnych, którzy podług swego wszystko pisali.
sam iuż wiele miał do czynienia w podpisywaniu <u>legi</u>.

z Ciekawszych edycyi podaie krytykę Cramer p. XXX. do XLII. gdzie wylicza i krytykę podaie edycyi 17. i o innych wspomina.

‡ Lectio Haloandrina bardzo się rożni od edycyi które przed nim były. Wiele atoli poprawek gruntuje na MSCr. które ponieważ, na wzór dawnych edytorów, nie przytoczył, znalazł wielu wielbiących i naganiających go. Sam Cujacius (Observ. II. 33. XVIII. 9. XIX. 37. XX. 28) chwali go; gani zaś Observ. III. 24. IV. 3. VI. 16. IX. 17. 27. XIX. 36. Więcey jeszcze zarzucał mu Antonius Augustinus (Emendat. et Opin. passim), nie tłumaczy go w prawdzie z odmian textu wiekowych, lecz nie zaprzecza jego edycyi wartości krytyczney (l.c. IV. 14. 16.), a zaniedbane wyłożenie prawdziwych lectiones MSCr. Florentynskich tem (l.c. IV. 14. 16.) wymawia, że Haloander tylko wyjątki przez kolizyą porobione mógł użyć. Jakoż to wyraźnie o tem mówi Haloander w przedmowie. Z drugiej i wnięmo tego różne są zdania najnowszych o nim Cramer (in Zschr. II. p. 301.) Haubold (C. M. II. p. 293.) Schrader (Zett. Dig. p. IV. LII.)

De Reliquis videatur Schrader l. c. §. 22. sqq. §. 24. 27. Cramerus in praefat ad Exegesin tit. Codicis et Pandectarum de V. S. Idem auctor multa lectu digna, tam de genere dicendi constitutionum Imperialium, quam de editoribus Codicis exposuit in Savigny's Zeitschrift etc. Tomo II. p. 289. sqq.

Transeamus nunc ad *Digesta*.

Antiquissimae editiones Digestorum vel Pandectarum quae sine anno deprehenduntur 152) ita impressae occurrunt, ut eas Glossatores diviserunt. Primus fuit *Politianus*, 153) qui hac re occupabatur. Cum ad exemplar florentinum Digesta edere ille cuperet, omnes antiquas editiones quas colligere potuerat, cum florentino MSCr. contulit, Pandectasque edidit Lugduni 1510. Praeter editionem ejus memorabiles sunt Russardi quae anno 1560 1567 Lugduni 154) et Charondae, quae 1575. in f. Antverpiae prodierunt. 155) Apud Germanos celebris est editio Pandectarum Haloandri, ad normam Politianae editionis formata. 156) Ad ejus et Tau-

Infeliciter obmutuit, interrogatus quis esset prius heres. — Schurtzfleisch, cum ei scriptum de jure pedalis offerretur, risisse fertur jctos, qui de jure porcorum disputarent.

152) cujus generis sint Pandectae num masculini num faeminini quaerit Brencmann l. c. III. 6.

153) Brencmann l. c. IV. 1.

154) Hugo l. c. §. 219.

155) Hugo l. c. §. 212.

156) Brencmann l. c. IV. 5 Hugo Geschichte des R. Rechts seit Iustinian §. 167 -- 169.

Textum nonnunquam nimis mutabat, jam bene, jam male, ut multis et praecipue Cujacio videbatur. Dubsen C. A. I. p. 323. Quod sane ei ~~concedendum~~ cond. …, cum et alii idem fecerint, v.c. cum Accursio, idem. p. 324.

relii 157) normam (qui 1553 ex MSCr florentino editionem procuravit Florentiae in f. raram nostris temporibus avem), Brenckmannus novam editionem parare coepit, 158) et quoniam putabat parum religiose Taurellium se gessisse in conferendis Pandectis florentinis, laborem hunc retractandum adgressus est; sed quarto anno negotio intentus morte obiit. Gebauerus professor Goettingensis comparavit sibi ejus schedas, 159) atque edendis Digestis sese adcinxit, adsumpto in partes laboris socio collega suo Spangenbergio, qui mortuo Gebauero opus diu molitum et desideratum in Tomos II. divisum in lucem prodire passus est. Quid in paranda hac editione Gebauerus et Spangenbergius egerint, quibus auxiliis fuerint usi, optime quivis cognoscet, qui perlegerit praefationes eorum Tomo primo et secundo laudati Corporis Juris Justin. praefixas. Merito vitio illis tribui puto, quod omiserunt glossas et in conferendis ipsis libris quos ad manus habuere, non religiose versati sint. Quapropter, si vera fateri licet, caremus hucusque editione digna ingeniis JCtor. Romanorum, et, si vera loquor, in aeternum carebimus, cum auxilia quibus in paranda illa adjuvemur, nobis

157) Brencmann l. c. IV. 5. Hugo l. c. §. 188.
158) Brencmann l. c. IV. 6.
159) Hugo Civilist. Mag. 2 T. III. p. 302

† Sam iednak spostrzegł że nie bardzo mało przydatto do korzystania
z tego MSkr.

‡ Nie wszystkich dawnych Edycyi, bo naydawnieysza której wspomina iest Haloandra. Nadto nie
umiał się znaleźć w papierach Brenchmana w wielu mieyscach H. Civ. M. Tom V.
p 283. Korrekta druku nie dobra, lubo mniey omyłek iak w edycyach Gotofreda. dowody przytacza
Cramer de V. S. p XXII.*

† J. o Lyon. dat Lelie zdanie Cujacius iak o lectio Haloandrina, dwali i gani iego glossy. Obser. III. 11. 20
33. IV. 3. 31. V. 26. VIII. 9. XI. 26. 28.

desint. Optime tamen quis fecerit, si tantum editionem talem comparaverit, qualem haberi cupit Schraderus l. c. 160) Omnes editiones, quae exstant, sunt vel *Florentinae* vel *Haloandrinae*, vel *Vulgatae*, vel *Mixtae*, quales omnes sunt quae ante seculum XV. prodierunt.

Ad Interpretes Digestorum nunc, quorum sunt Glossatores antiquissimi, accedo. Solebant professores Bononienses scribere ad marginem exemplarium suorum *adnotationes* breves, quas, verbo Graeco, *glossas* appellabant. Occurrunt itaque etiam nunc MSCr. libri, cum talibus adnotationibus. Sub finem seculi XIII. extitit *Accursius*, qui adnotationes illas colligere statuit; unde origo *glossae Accursianae*. 161) Commentario illi Accursiano tanta erat auctoritas, ut pragmatici JCti eas captantes, alias vel negligerent, vel in exemplaribus suis delerent, Accursianas in locum earum inscribentes. Utilius foret si illas reliquissent. Glossae Accursianae qualescunque deprehenduntur, tamen, quod loca similia, vulgo *parallelas* dicta citant, magni momenti sunt. Omnes autem explicationes vel historici vel philologici vel antiquarii argumenti sunt reiiciendae, (cf.

160) et in Hugo's Civilist Magaz. T. IV. p. 407 sqq.
161) Hugo l. c. (Lehrbuch der Geschichte des R. Rechts) §. 106.

Hugo l. c. §. 88.). *Editiones* sic dictae *glossatae* omnes fere V. Tomis constant. Cum illis comparari quodammodo possunt adnonationes et *paralellae Godofredianae*, 162) quae tamen (vera dico), multis naevis et vitiis laborant.

Quomodo Pandectas Justinianeas interpretari debeant, 163) plurimi recentiorum haerent. Equidem Digesta ita enucleanda esse censuerim, quo ipse sacratissimus princeps in titulo Codicis (I. 17.) de vetere jure enucleando edixit. Sed cum, (licet hoc abnuisset Justinianus), complures antinomiae in Digestis inveniantur, aliam viam ingredi JCti recentiores, praecipue Gallici, statuerunt. Putarunt, redigenda esse omnia ad methodum chronologicam, ita, ut quod fragmentum posterius tempore apparuerit, praevaleat. Hoc modo egit Cujacius in fragmentis JCti Africani colligendis. Equidem cum Interpretibus ejus generis non consenserim, cum sciam, non posse fragmentum posterius derogare priori, cum Justinianus monuisset, se nolle ut alterum alteri praeferatur et JCti esse omnes nervos intendere ad rem enucleandam, ne ulla antinomia appareat. De interpretatione constitutionum in Codice repetitae praelectionis, hoc monendum est, errare illos qui ex iis argumentum a contrario ducunt,

162) Hugo l. c. §. 273. Enzycl. 7. 169. imo.
163) Schrader l. c. §. 21.

quo-

‡ nondum balutam, et cabalum crepatum et babuinavit, or dominatio vestra bonissimam bladam habetis!

— n. p. porównywając to co mówią de lege Hortensia, Caninia (canis), Falcidia; centesimae usurae; hircus to samo co bydło; Gnaea non leguntur, w océm są podobne do dzisieyszych prawników. Toż samo i wśród Glossat: n. p. pignor venditavit bladam ‡

‡ Nowsi za nadto wierzą w te paralelle, niczym innem nie ma ja jako wyjątkami miejsc podobnych z pism Glossatorów, a pierwszych miejsce nie zwiąż tylko dodaię imo — Viderant nimirum, quantopere omnium, quae de eadem re dicerentur, collatione juvaretur juris interpretatio; cum principes Bononiensis scholae auctores, omnibus extraneis subsidiis destituti, ex solo jure juris cepissent intellectum. Ideoque, ut res ferebat, suis locis similia capita adducebant; discrimen vero, quod inter similia et geminata intercedit, rara inscriptionum integritate non facile poterat inspici. Bluhme de Geminatis

‡ 2. i. podług zdania nowszych ‡

7. W tym względzie starało się wielu chronologicznym ułożyć porządkiem wyjątki te z pism prawników Rz. które się znajdują w Pandektach n. p. Labittus w dziele: Index legum omnium quae in Pandectis continentur. Naynowsza edycya wydana p. Gundlinga Lips. 1724. Jo. Wolfg. Freymon Symphonia iuris utriusque chronologica Frf. 1574. Dzieło naylepsze tego rodzaju jest Wielingii Jurisprudentia restituta Utrecht 1739. Francuzi nawet autorowie przetłumaczyli Pandekty (na swój język) n. p. Les Digestes traduit en français par Hulot, continué par Berthelot à Metz 1803. 4 T. 4to. To tłomaczenie jest niedokładne, podług zdania Hugona, znawcy jego bardzo dobre, tak sam sobie Hieronim wyznał, język francuski.

I Jakim sposobem tłomaczyć rzeczy Corpus Jur. Thibaut (C. Abh. p. 79–130) Löhr (apud Gud. T. III.) Ubi haerent Interpp. male se habet causa Triboniani: nam cum alia ratio non succurrit, in eum quaquaversum fit impetus, obtusa continuo alia Jurisprudentia, quam ipse scilicet interpolatione sua interverterat: semper autem professus sum, me his magistris in eo genere disciplinae non uti (Bynkershoek Obs. IV. 6.).

‡ Lex a contrario n. p. quod quis in aliquem statuerit, ut eo jure ipse utatur. A contrario tłomaczyć nie można, jeżeli się tylko pojedynczy ~~dom~~ przypadek wydarzy n. p. w kontraktach.

‡ Szczególniej są godnemi tej pochwały, którzy opisywali życia prawników lub Imperatorów szczególnych, wyjaśniali oraz ustawy przez nich wydane, i miejsca Digestów ter ustawy tłomaczyli.

‡ Szczególniej pobłądził w teoryi de Culpa. Zasługuje jednak na wspomnienie z dawniejszych Autorów Duaren, który w dictatach swoich pojedyncze miejsca zawiłe dobrze wytłumaczył. Pisał także uwagi Schulting, które po śmierci jego wydał Smallenburg, też te mniej dobre.

similibus quae in Digest. inveniuntur capitib. Jenae 1820. p. 7. Magnam autem
spem mihi injecerunt, quae clarissimi viri Tubingenses in nova, quam parant,
juris civilis recensione se facturos promiserunt, ut in omnibus, quae nunc
parallela loca nuncupari solent, commemorandis per siglas adjectas indi-
cetur, utrum quoque diversorum capitum similitudo ad solum verborum
sensum pertineat, an vero ad ipsa verba. Quodsi hoc, quod difficilius est,
non detrectaverint, reipsa promittere videntur, se etiam omnes singulorum
capitum geminationes aliis siglis esse demonstraturos. Idem p. 20.

quoniam ad singulares causas cum sint datae non constituunt novum jus, sed illud quod jam in usu versabatur, ad species propositas traducunt, (cf. Noodt a Bachio l. l. p. 606 citatus). Hucusque nullus Commentarius extat perpetuus in Pandectas, praeter glossam. Baronii enim opus (*Rationale ad pandectas*) minorem partem digestorum complectitur. Singularia tamen loca interpretati sunt multi, ex quibus praeter laudatum Cujacium, Antonium Fabrum, Donellum et Giphanium, ut taceam recentiores, commendo. Noodtius clarissimus JCtus Batavus Commentarium perpetuum in Pandectas scribere aggressus est, sed solum ad XXV. librum absolvit, reliqua, ut dicitur, in MSCr. sunt relicta eaque hodie usque lucem non aspexere. Ejus et aliorum libros compilavit *Glück* in *Erläuterung der Pandekten* de quo libro alii libere loquuti sunt. 164) Reliqua videantur apud Hauboldum l. c. §. 16. p. 17.

Hactenus de Digestis. Superest ut de Institutionibus dicamus.

Quicquid de glossatoribus eorumque laboribus protulimus; possunt referri ad Institutiones. Optimae earum editiones sunt Moguntiae in fol. anno 1569. Haloandrina 1529 in 8. admodum ra-

164) Hugo civilist. Magazin T. II. p. 96. sqq. p. 199. sqq. Gött. Gel. Anz. de ann. 1790. p. 166. 1765.

na. Contiana 1560 et 1567 in 8. Recentissimam editionem procuravit Bienerus Berolini 1812. Quinque Codices Instit. nondum collatos descripsit Dirksen (in Savigny Zeitschrift etc. T. I. p. 330. sqq.). Commentarii optimi in Institutiones laudantur a Hauboldo l. c. §. 16. VIII. p. 16. De Commentario Hoepfneri nihil verbi addo, quoniam eum jam dudum Hugo recensuit in Civilist. Magaz. Tomo I. p. 71. sqq.

IV. Codex repetitae praelectionis.

Brevi conspexit Justinianus quam difficile sit leges condere. Licet enim vetuisset Commentarios scribere in libros quos condi jusserat; licet edixisset se corrigendo veteres JCtos aes cum auro commutavisse, brevi tamen apparuit quam vile fuerit illud aurum ex quo codicem suum conflari curaverat. Cum enim quotidie novas leges cuderet, brevi animadvertit in collectionibus suis constitutiones superfluas et ex posterioribus jam vacuatas (§. 3. const. de Emend. Codicis) esse. Statuit itaque, si quae similes vel contrariae invenirentur ut circumducantur (l. c.) et a proprii Codicis congregatione separentur, ut tum imperfectae repleantur, quam nocte obscuritatis obductae, nova elimationis luce detegantur, (d. l.). Hoc non contentus, *quinquaginta decisiones* promul-

⊥ Ta edycya ma szczególniey te wadę, że wydawca wiele podług swey woli pozmieniał w texcie, nieradząc się wcale starych edycyi i MSkr.

(sam nawet Kujacyusz osądził za niepotrzebne Koment. nad Inst. iako książkę dosyć do zrozumienia. myślał że każdy tak się znaydzie zdolnemi iak on. Otto praef.)

~~† Omyłki w texcie znaczniejsze oznacz Hugo Encyklop. §. 146.~~

† Można powiedzieć iż dotąd nie dostaje komentarza dobrego. Następujące użytecznie, mogą we wielu mieyscach oświecić 1, Commentarius Jani a Costa, z Uwagami Marciliusza, Mureta i van de Water. Naynowsza edycya L. B. 1744. 2, Vinnii Commentarius z dodatkami Heinecyusza Lugd. 1767. 3, Ottonis Notae criticae et Comment. Basileae 1760. — Kompendyów Institt. iest wielka liczba.

‡ dopiero się to zaczyna w praktyce okazywać rychło!

I iako Glaukus i Diomedes

‡ nie dobrego gatunku, bo prędko zaśniedziało

(W rozstrzyganiu sporów trzymał się Justynian już to zdania Sabinianów już Prokule-janów; wszakże więc nie przywięzywał się do zdania żadnej sekty.

†† Wieling wypisał te wszystkie decyzje, z których znaczniejsze są następujące c. 3. C. de postumis heredib. instit. c. 10. C. de Impuberum et aliis substit.

† Sam Justynian powiada (N. VII. 1. LXVI. 1. §. 2. c. 4. C. de bon. libertor. §. 3. J. de success. libert.) że stanowiąc aby niektóre postanowienia napisano po grecku, chciał być zrozumiałym dla obywateli na Wschodzie.

† wylicza takich Kramer 44.

Z szczególniej Contius wiele,

gavit 165) quibus maximus antiquarum legum articulus emendaretur et coarctaretur, omneque jus antiqnum supervacua prolixitate liberum atque enucleatum in Institutionibus et Digestis foret. (d. c. §. 1.). Hoc itaque modo exstitit *Codex repetitae praelectionis.*

V. Novellae. 166)

Quanquam Justinianus omnia quae supra exposuimus in aeternum valitura voluerat, attamen jam edictum illud de Codice repetitae praelectionis promulgans praedixit, nemini dubium videri debere, si quid in posterum melius inveniretur, et ad constitutionem necessario fuerit redigendum a se constitutum et in aliam congregationem relatum iri, nomine Novellarum Constitutionum praeditum (d. c. §. 4.) De Novellis scripserunt *Weiss, Cromerus,* (quos citat Savigny in Zeitschrift etc. Tomo II. p. 102 sqq.) et *Hauboldus* (ibid. Tomo IV. p. 133. sqq.). Scriptae sunt Novellae partim graece, partim latine. Plurimae earum graece scriptae, jussu Imperatorum latine videntur versae, sed multo majorem partem earum interpretati sunt JCti recentiores. In editionibus recentissimis de-

165) Hugo in Civilist. Magaz. V. p. 118. sqq. Silberrad. ad Heineccii Histor. p. 525. sqq.
166) Schrader l. c. §. 28. sqq.

quand il fallut composer les Nouvelles ils eurent recours au grec (Renouard Themis I. III. p. 203).

prehenduntur 168 Novellae, quae Justinianeae esse dicuntur, quanquam 159 solum hoc nomen jure sibi vindicant 167). Ex his notae fuerunt medio aevo 97 latinae Novellae, 168) et ne quidem illae omnes glossatae deprehenduntur, licet in antiquissimis tam MSCr. quam impressis libris inveniantur. Reliquae in libris tunc temporis editis desideratae, inventae fuere in libris MSCr. atque editae pro majori parte a Cujacio. Brevi post obitum Justiniani, Antecessor quidam *Julianus* Novellas ejus 125 in epitomen redegit, Haec Epitome Novellarum prius quam illae *Novellae* innotuit, quae ut ab hac epitome distinguerentur, *Authenticae* appellatae sunt 169) Quidam monachus Camaldulensis nomine Ambrosius Traversarius dicitur eas invenisse Mantuae in biblioteca Victorini a Feltro; de qua re cf. Haubold l. c. Hucusque expeditum non est, quo anno iste Julianus vixerit, et quo loco eas Novellas in epitomen redegerit. Editio princeps Novellarum prodiit Romae 1476 in f. et quidem textu latino. Praeditas textu greco et versione latina a se facta edidit Haloander 1531 in f. Norimbergae

167) Cramer in Hugo's Civilist. Magaz. Tom. III. p. 156.
168) Cramer in Hugo's Civilist. Magaz. T. III. p. 53. sqq
169) Nonnullae quae Fredericorum Germaniae Imperatorum nomine praescribuntur, constitutae sunt ab istis Imperatoribu.

∓ A za tym Nowell 11. pochodzi ~~częściej~~ od urzędników Justyniana, (po większey części) ~~częściej od jego Następców:~~

∓ I przyczyna tego że nie były w sądach używane, inni utrzymują że dla tego nie wszystkie glossowano, ponieważ wszystkich nieznano, co iest fałszem, gdyż dawne MSkr. zawieraią wszystkie prawie Nowelle.

∓ Profess. prawa Julian zrobił krótki wyciąg, którego bardziey zaczęto używać w sądach niż Nowelli; przed dla rozróżnienia Nowelli od tego wyciągu nazywano ie Authentica.

∓ Za Nowellami znayduią się w edycyach Corporis Juris Edicta Justiniani i tak nazwana Pragmatica Sanctio, zawieraiąca rozmaite przepisy ~~Justy~~-niana. Daley znayduią się Nowelle Imperatorów następców Justyniana, a gdzie niegdzie w szpaltach Kodexu, znaydujemy umieszczone wyjętki z ustaw Imperatorów Niemieckich, mniemanych Następców Justyniana. Komentarz naylepszy iest Kujacyusza Expositio Novellarum. — W edycyi Gött. oddane są Nowelle w czystym Greckim, a obok dawne tłomaczenie Łacińskie pod nazwiskiem Vulgata, a na dole tłomaczenie lepsze Homberga. Dzielą się Nowelle na poddziałów IX. nazwanych Collationes.

I. Coll. zawiera Nowelli 6. z których glossowane wszystkie
II. — — — 7 glossowanych 5. (1. i 7–10. 12.) nie gloss. 11. i 13.
III. — — — 8 — — 7 (t. i. 14–20) — 21.
IV. — — — 24 — — 6 (t. i. 22. 23. 33. 34. 39. 44.) — 24–32. 35–38. 40–43. 45–~~50. 59.~~ 50) ~~62. 64. 67. 68.~~

Coll. V.	— — 26.	iest gloss.	20. (46 — 49. 51. — 58. 60. 61. 63. 66. 67. 69. — 71.)	nie gloss.	50. 59. 62. 64. 65. 68.
— VI.	— — 17.	—	15 (72. — 74. 76 — 86. 88)	— —	75. 87.
— VII.	— — 11.	—	wszystk. (89 — 99)	—	
— VIII.	— — 18.	—	14. (100. 105 — 117)	—	101. — 104.
— IX.	— — 51.	—	13 (118 — 120. 123. — 125. 127. 128. 131. 132. 134. 143. 159.)	—	121. 122. 126. 129. 130. 133. 135. — 142. 147 — 158. 160 — 168.

Historya sposobu cytowania zasługuie na wzpomnienie. Kompilatorowie Justyniana i sam Gaius zwykli tym sposobem cytować iako dotąd wielu, t. i. nie wyłuszczaią tytułu lub §. księgi którą cytuią, tylko samą liczbę księgi, lub sam tytuł bez wymienienia księgi np. lib. III. Inst. lub in Instit. de servitut. Tor samo nowsi cytuią np. Montesquieu w dziele Grandeur et Decadence, lub tylko Montesquieu. ✝ Glossatorowie cytowali następuiącym sposobem np. D. quod metus caus. l. metum. Jeżeli zaś wiązało iaki z prawa itd. dzielił się na liczba podobnych §§. cytowali D. quod metus causa l. metum III. — Godofred dla uniknienia częstego powtarzania tytułów następnego dodaie $\tilde{j}$ (infra) lub $\tilde{s}$ (supra). — Zrzyma się iednakże Godofred w samem cytowaniu odmiennego sposobu, wymieniaiąc naprzód samo mieysce z tytułu, a dopiero potem kładzie nazwisko tytułu np. l. metum 9. §. cum autem 8. D. quod metus causa. Dopiero w XVIII. wieku nastał zwyczay cytowania nie podług słów lecz tylko podług liczby np. l. 9. §. 8. D. quod metus causa. Uznana sposób cytowania iest nayleptszy. Oznacza mieysca Instytt. §. mieysca Pand. przez fr. a mieysca Kodexu przez const. Novelle przez N. nedodaiąc tytułu lecz tylko liczbę

n. p. pr. §. 3. J. I. 2. (de divis. rer. et qualit.)

§. 6. pr. §. 4. D. I. 8. (de divis. rer. et qualit.)

c. 12. pr. §. 1. C. VIII. 18. (Qui pot. in pign. habeant)

✝ O cytacyach Hugo Encyklopaed. §. 156. –

Ponieważ przecież ten sposób cytowania liczbami przełożył Kramer, wszystko więc wielu cytowali księgi: tytuł literami, inni po nazwisku tytułu dodaią liczbę. O sposobie cytowania mówi Thibaut C. Abh. p. 205. /94.

‡ Tu odesłać Camera do V. i. p. XIX.** gdzie o sposobie cytowania prawników Dr. Arnarzi się wyraża, że Glossatorowie, jak sądzi, pierwsi wprowadzili.

quam editionem Sckrimkerus 1558 in f. Genevae repetiit, additis 23. Novellis, Edictis Justiniani et successorum ejus, antea ineditis. In multis editionibus Corporis Juris Justinianei editae sunt Novellae solo textu latino. Editio Gebauero Spangenbergiana etiam textum Graecum duplicemque versionem Latinam continet cf. Bachius, l. l. p. 608. sqq.

Fontes juris sive fragmenta illarum partium Corporis juris Justinianei, varii vario modo laudare solent, nec quo modo id faciant inter se consentiunt. Optima mihi videtur methodus Hugonis (cf. Civilistiches Magazin T. IV. p. 212. sqq.) qua ipsa res et clarior et melior quam fuerat evasit. Recte ille monuit non appellanda esse *fragmenta* JCtor, et *constitutiones* Imperatorum quae in Corpore Juris deprehenduntur *leges*, sed suo proprio nomine, scilicet fragmentorum, et constitutionum vocanda; quod admodum mihi placet. Quis enim verba *lit loco* excerpta ex Commentariis Gaii, ad edictum provinciale et rescriptum ab Alexandro Imperatore Maestriano cuidam legem appellabit (fr. 3. D. de incendio, ruina, c. 1. C. de partu pignoris)? Quod tamen observavit Cramerus in Savigny Zeitschrift. T. II. p. 304. sqq.) opportune prolatum putamus, titulos librorum non solo numero sed ipsis etiam verbis laudandos esse,

cf. C. Fr. Dreiszleben Specimen juris rom. de adlegationibus, quae veterum JCtis in usu fuerunt. Lips. 1820.

Tém nazwiskiem zaczęto nazywać dopiero od Glossat. Thibaut C. Abh. p. 200.

partus pignoribus ... in pari causa esse, qua mater est, olim placuit. Jeżli to zdanie, lecz wyrażenie nie lex.

quo magis atque magis infigantur memoriae legentium. Multi itaque, praecipue Unterholznerus, verbis tituli numerum addere solent, ut tam Hugo quam Cramerus habeant; quo contenti sint. Cur litera *ff.* designentur Digesta, et unde id ortum cf. Hugo Civilist. Magaz. Tomo III. p. 112.

Hactenus de Jurisprudentia Justinianea. Non recensemus enim Novellas quas conditis illis libris promulgaverat Justinianus cum Successoribus suis, cum scrinia Bachii compilare nolimus, ipsique quid addamus ex doctrina nostra, in praesens non habeamus.

De Jurisprudentia Postjustinianea paucis absolvam, motus eadem causa, quam exposui. Occurrunt inprimis *Basilicae*, sive Jus Civile nono post Christum natum saeculo a Basilio Macedone in novum ordinem modumque redactum. Inceptum a patre opus perfecit filius *Leo*, dictus *Philosophus*, circa annum 886. p. Chr. n. Dividitur hoc Corpus juris in sex volumina et in sexaginta libros distribuitur. 170) Collectum est ex versionibus Graecis Institutionum Pandectarum iisdemque variis; nec minus ex Novellis Justiniani ex sententiis SS. Patrum et Conciliis, tandem ex Imperatorum Justinianum secutorum Constitutionibus (cf. Bachius l. c. p. 659.). Pervenerunt integri fere ad no-

Cujas et quelques autres jurisconsultes très distingués, ont tiré beaucoup de fruit de la lecture de ce recueil, pour l'interprétation du droit Justinien. Malheureusement nous n'avons point encore une édition complète des soixante livres; celle même de Fabrot, quoique la dernière et la plus complète, ne contient que trente-neuf livres du texte; on n'y trouve, au lieu des vingt-un livres restans, qu'un abrégé de ces mêmes livres, fait, d'après l'opinion générale, par Romanus Lecapen le jeune. Longtemps après Fabrot, Ruhnken et Reitz ont publié quatre nouveaux livres, mais il en reste encore dix-sept inédits. M. Bilat à Vienne, en Autriche, prépare, depuis plusieurs années, une édition complète des Basiliques. (Thémis, III, 285.)

170) cf. Hoepfnerus apud Hugonem in Civilist. Magazin T. II. p. 132. sqq.

F wiciem nie iest iak przeniesionem ff S

Z Naylepiey o nich pisał Biener Historia Novellar.

F Ten podział różni się od nowszych autorów, czyli wydawców tego zbioru. Hepfner pisał o tym zbiorze, i iest to naylepszém z dzieł Hepfnera.

F Manuale Basilicorum, exhibens collationem Juris Justinianei cum Jure Graeco Postjustinianeo. Digessit Haubold Lips. 1819.

‡ Kompletney iednakże Edycyi, zawieraiącey ksiąg 60. dotąd nie mamy; ponieważ Edycya Fabrotego tylko 39. Ksiąg zawiera. — Wydaniem nowém trudni się od kilku lat Pan Pilat w Wiedniu (Themis III. p. 205.). — Po wydaniu Bazylików przez Fabrotta, wydali cztery księgi Ruhnkeniusz i Reitz; pozostałe więc dotąd 17. ksiąg nie wydanych. — Basilicorum testimonio ad summum tum utendum est, si loca digestorum et

Godnem iest iescze wspomnienia tak nazwane Promptuarium Harmenopuli, czyli krótki zbiór Praw Rzymsko Greckich od czasu Bazyliusza aż do roku 100. przed zdobyciem Konstantynopola przez Turków. Zaleca się to dzieło szczególniey krótkością stylu, nie znaydziemy tam także rozwlekłych wstępów iakie w Nowellach Justyniana i iego następców. Kujacyusz posiadał bardzo dobry Manuskrypt dzieła tego, porobił do niego wiele uwag, lecz go nie wydał. Znayduie się teraz ten manuskrypt w Lipsku w bibliotece tamecznego Magistratu. Naynowsza edycya znayduie się w zbiorze Meermana Thesaur. Juris Civilis et Can. w Hadze 1780. z uwagami Scaligera, Salmazyusza, Rittera. — Myli się bardzo Bach w Historyi utrzymuiąc że to dzieło iest uzupełnieniem Bazylików, ponieważ iest to dzieło wcale odłączném. — Dzieło to dotąd iest prawem obowiązuiącym w Prowincyach Tureckich zamieszkałych przez Greków, i iest przetłomaczone na nowszy ięzyk Grecki. (Themis l. c.).

‡ Szczególniey teraz przekonywamy się z Gaia, że w wielu mieyscach miał racyą Teofil, niesłusznie więc nowsi dziełem iego gardzili. Tłomaczenie to nie odpowiada zupełnie §§. w texcie Instytucyi, lecz zawiera komentarz właściwego systematu. Ponieważ nie rozumiano samego dzieła, rzadko więc cytowano go; przynaymniey Hugo wspomina że dopiero pod czas dysputy na Doktora Prawa, pierwszy raz słyszał o Teofilu (Civilist. Magaz. T. IV. p. 10.).

vidūs inter se pugnantia sint componenda: eam ob causam autem illa non regulae instar, sed interpretandum usum loquendi legum XII. tab. adhiberi possunt.

stram aetatem, et optimam editionem procuravit Carolus Annibal Fabrotti, 171). De Novellis constitutionibus a Leone Philosopho alisque Basilii successorum cf. Bachius, l. c. p. 662. sqq. De Harmenopulo et quinquid recentio-

De JCtis sub Justiniano et post Justinianum degentibus non video cur agam, cum jam alii hanc rem tractarint. Unius tamen *Theophili* vitam paucis persequar. Fuit ille vir illustris, Magister et Antecessor Constantinopolitanus (cf. auctores a Bachio citati p. 627.). Praestantissimum opus ejus sunt Commentarii ad Institutiones Justinianeas, vulgo noti sub nomine *Paraphraseos*, graece scripti. Post Gajum et Ulpianum praecipuus est ille JCtus, qui de jurisprudentia vetere et institutis multa quae frustra apud alios quaesieris, tradit. Vapulat tamen saepe a recentioribus et immerito vapulat, quem illi, praecipue Heineccius, si diligentius legissent ab erroribus multis quos commiserunt cavissent. Paraphrasin Theophili in lucem revocavit Viglius Zuichemus, graece, Basileae 1534 in f. latine vertit Jacobus Curtius Lugd. 1581 in 8. Optima editio est Gul. Ott. Reizii Hagae Comit. 1751. Vol. II. in 4. Reizius nova versione omnibusque omnium virorum do-

Leges ut eum interpretarentur fecerint cf. Theiss l. c. p. 205. sqq.

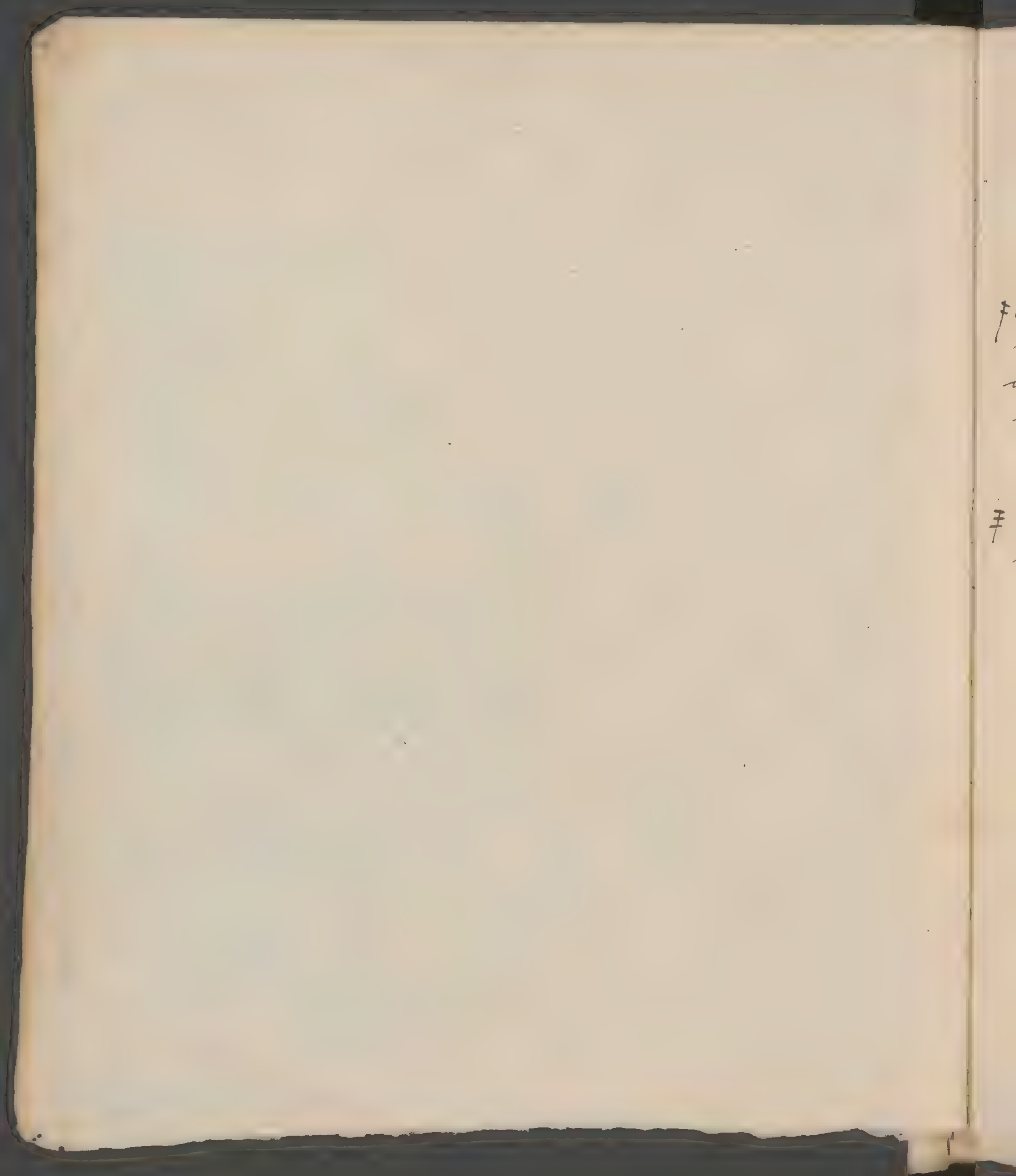
171) Hoepfner l. c. p. 410. sqq.

ctorum commentariis, animadversionibus, suisque adnotationibus, et XX. Excursibus, hanc editionem ornavit, (cf. Bachius l. c.).

CAPUT XXX.

Fata jurisprudentiae Romanae post Justinianum usque ad nostram aetatem.

Mortuo Justiniano omnia paulatim ad barbariem illam vergebant, quam (horresco haec animo volvens!) saeculo decimo longe patentem vidimus. Sperare tamen licuit fore tranquilius tempus, quo exculturi essent homines linguam illa barbarie non penitus abolitam, ob sacra religionis Christianae, quae latine celebrabantur. Quae fuerit occasio restaurandae Jurisprudentiae Romanae ante Irnerium, varii varia protulere quos citat Hugo (Lehrbuch der Geschichte des R. Rechts seit Justinian ed. 1. p. 67. sqq.). Diximus supra ignorantiam hominum cujusvis ordinis fuisse potiorem causam detrimenti Jurisprudentiae Romanae quam incursiones barbarorum in Imperium Occidentale et Orientale. Nec video quid causae fuerit barbaris illis abolere instituta Romana, cum migrassent in provincias in quibus illa instituta vigebant. Immo hospites illi curabant ea di-

‡ Do tego iako wiadomo z Historyi szczególniey się przyczyniły klasztory. Kwitnienie iednakże szkół tamtego wieku nayhardziey zawisło od przypadku; często bowiem upadała szkoła ze śmiercią samego nauczyciela, ponieważ nie było innego któryby zaraz pełnił iego mieysce.

‡ Wskrzeszenie nauki Prawa R. przypisuie wielu Lotharowi, który miał nakazać uczyć prawa R. po zdobyciu miasta Amalfi.

7 Przybyły do kraju narwani Waerangi obowiązani byli podlegać prawu krajowemu czyli Rządowemu, t. j. Gotskiemu, lub Longobardzkiemu. Rzymianie podbici używali praw wszystkich, kobiety Gockie wchodząc w związki małżeńskie z Rzymianami mogły używać praw Rzymsk. lub swoich ustawicznie; i nawzajem Rzymianki. Po śmierci jednak mężów powracały pod prawa dawne. Księża i wszyscy składający instytuta duchownym podobne, n. p. klasztory, rządziły się prawem R. Nie było w ten czas jeszcze zbioru prawa kanonicznego, musieli się więc rządzić Kodexem Justyn. w którego księgach pierwszych wiele jest praw duchowieństwu nadanych. — Takichże praw używali na wolność wypuszczeni Niewolnicy, jakich panowie ich.

Naukę prawa dawano za czasów Justyniana na wszystkich trzech Uniwersytetach. Pod Gotami utrzymywała się ciągle szkoła prawa w Rzymie, jako świadczy Kassyodor. Ponieważ jednak jedna szkoła nie dostarczała dosyć urzędników dla całego państwa, wolno było i gdzie indziej. w Rzymie w epoce drugiej, uczyć się prawa u praktycznych Jurystów. w Konstantynopolu wszystkich 28. profess. Liter. Greckiej i Łacińskiej 1, filozofii, 2. prawa. c. un. C. de stud. liberal. urbis Romae et Const.

Dicta 1, Brachylogus, Mslr. tego dzieła znajduje się w Królewcu i Wiedniu. Najlepsza Edycya Heidelberg. 1570. in 8vo c. praef. Jo. Boniaki. Jest to krótki wyjątek z całego zbioru praw Justyniana podług wszelkiego podobieństwa zrobiony albo za czasów Irneriusza albo też przed nim. 2, Petri Exceptiones, podobnego rodzaju dzieło zrobione r. 887. Najnowsza Edycya Savignego.

Prawnicy tego wieku. 1, Lanfrant był mnichem w Normandyi, później Arcybiskupem Kantarburyjskim w Anglii. Uczył się prawa R. we Włoszech, i za powrotem swoim uczył go w Bryzynie † 1089. 2, Pepo, uczył prawa Rz. w Bononii przed Irneriuszem około r. 1075. lecz mniej dokładnie.

scere cum versandum iis abhinc esset inter homines origine Romanos. Quilibet illo tempore suo utebatur jure, advenae regebantur proprio jure, uxor fiebat particeps juris mariti, omnes vero Clerici jure Romano gaudebant. Tunc temporis in novum quodammodo ordinem redactae sunt Institutiones Juris Justinianei quod recentiores jam *Corpus legum per modum institutionum* (anno 1549) jam *Brachylogum* (anno 1553) appellant. Nec minus *Petri exceptiones* quas (1500 Argentorati primum editas) ad calcem Tomi II. suae Historiae Jurisprudentiae Romanae medio aevo Savigny recudi jussit Heidelbergae 1815. et 1816.

Florebat tunc ut potuit jurisprudentia Romana; tradebatur enim Romae postea Ravennae et dein Boniniae 172). De hac re plurima protulere Glossatores cf. Hugo (l. c. §. 72. noto 2.) et (quem ille citat) *Sarti* (Hugo l. c. §. 74. nota 1.). Jam olim fuit in hac urbe schola, vel ut appellabatur *Studium in Artibus*, in qua etiam jurisprudentia docebatur. Irnerius quidam origine Germanus, quem illius aetatis homines *lucernam juris* vocabant, celeberrimus in ea fuit, cujus discipuli Bulgarus, Martinus,

172) cf. *glossa* ad rubricam Digesti Infort., „cum Romae esset „studium destructum et Bononiae inoleret, ejus recuperatione „facta Ravennae, cum esset amissum jus, est redditum forte."

Bulgarus os aureum, Martinus copia legum, Mens legum Hugo, Jacobus idem quod ego.

Hugo, et Jacobus aeque clarae lucernae putabantur ac magister eorum. Hos Imperator Fredericus Barbarossa ad Roncalias in consilium advocavit, iisque cum in favorem ejus decidissent magna privilegia concessit (in Constit. sic dicta *Habita*. Ab eo inde tempore quicunque doctus videri voluit, Jurisprudentiae studebat. Confluebant undique juvenes in urbem Bononiam jurisprudentiae operam daturi, quibus eadem privilegia concedebantur, quae Fredericus in constitutione supra memorata Bononiensibus concesserat. Operae pretium est animadvertere quo modo illa aetate docuerint illi Bononienses Professores jurisprudentiam Quod ut melius intelligatur paucis praemonendum est de methodo, qua ante Justinianum studebant juvenes juri.

odwoływali się na przywileje przez Henryka V 1125. aż do przybycia Fr. I. 1154. gdzie annus inceptus pro impleto habetur.

De methodo juris tractandi aetatae Justinianea et ante Justinianea discimus ex Constitut. ejus nobis nota sub nomine Omnem reipublicae (nonnunquam *Ad antecessores*) appellata, in qua Justinianus octo Professoribus qui Beryti et Constantinopoli docebant „male consuetum „inconsequentiae cursum" objicit, nec minus increpat quod admodum arrogantes se gerant, licet indocti incultique sint. Praecepit itaque poenam debitam daturos omnes postea proffessores legitimae scientiae qui eandem

a legum,
quod ego.

nta-
Fre-
ad-
dis-
sic
que
bat.
no-
bus
eri-
en-
ad-
Bo-
ut
de
ju-

nea
jus
sae
qua
et
um
ni-
se
ne-
po-
em

\# Od tych słów zaczyna się sama Konst. znayduie się przed dyszeflami i często consiliuią drugoz.

L Toż samo i ja spostrzegłem, im który umieięt. lepszy tem grzeczniejszy, tem przystępnieyszy, nie obawia się bowiem, żeby go uczeń, o w przyszłości, nie wybadał czego nie umie.

*) podług wszelkiego podobieństwa (cf. Ludewig de vita Justin. Hal. 1731. VIII. §. 19. n. 126. 127.) iest externem z prelekcyi. Jednakże na wschodzie bardziey po Grecku niż po łacinie uczono, przeciwnie na zachodzie, wszakże inaczey być nie mogło kiedy same źródła były w języku Łacińskim.

†) Sposob exegetyczny, czyli tłomaczenie textu mieysce za mieyscem iest bardzo korzystny lecz szczególniey do prywatnego ćwiczenia się w materyi zdatny. Tym sposobem możnaby się samemu nauczyć prawa, byleby kto był z którymby można dysputować o mieyscach trudnych lub wątpliwszych. – Tym sposobem uczył się Kujacyusz i Savigny. – Na katedrze sposob dawania lekcyi może być interessownym, ieżeli nauczyciel mocny w swoim obiekcie, wtrafi ciąg między §§. utrzymywać, a przytaczaiące stósowne mieysca z całey materyi zainteressować ucznia. Kto tego nie posiada daleko lepiey, żeby dawał podług układu własnego.
Do wykładu używano ięzyka łacińskiego, i greckiego iak to się widzie z paraphrasis Teofila która ‡)

‡) Dowod iasny na iest: Justynian w §. 3. const. Omnem reipubl. powiada, że drugoroczni uczniowie nazywali się Edictales, ponieważ tłomaczyli Edykt na lekcyi, i to przez pięć czy rok. Wystawić sobie nie można, aby który edykt tak miał być obszerny; zaiste więc rozumie przez to Justynian komentarz iaki nad Edyktem, z którego nayobszerniey czy był uczony.

†) Pierwszoletni uczeni się uczyć instit. i pierwszey części Pandektów.

*) Drugoletni, którzy reszty z pierwszego roku o sędowniczkie lub ieśli który o prawach rzeczy. ‡) wartoiący dwa grosze.

Trzecioletni uczyli się 1, o hypotekach 2, rozbierali Edykt Edylów, szczególniey co do punktów następujących a) kiedy sprzedaiący rzecz może być zmuszony do przyięcia na powrót rzeczy sprzedaney? (redhibitio) b) kiedy mi kto odbierze rzecz kupioną (evictio), do kogo się mam udać o wynagrodzenie mi szkody? c) w niektórych szczególnych razach wypadu brać podwoyną należytość?

artem in omne aevum exercere maluerint. Tempore Justiniani ut etiam olim id obtinebat, docebatur Jurisprudentia methodo exegetica. Primo anno interpretabatur magister discipulis Gaii Institutiones et quidem passim *quasi per saturam* collectas. In secundo prima pars legum eis tradebatur quibusdam certis titulis ab ea exceptis. Itaque et Ulpianus ad Edictum ut suspicatur Hugo (Civilist. Magaz. II. p. 260.). In tertio annno quod ex utroque volumine in secundo anno non erat traditum accipiebant, secundum vicissitudinem utriusque voluminis, et ad sublimissimum Papinianum ejusque responsa iter eis apariebatur; ita tamen ut adhuc *sitientes* ab eis recederent. Quarto anno Pauliana responsa per semetipsos recitabant; et hic erat omnis antiquae prudentiae finis. Justinianus voluit: ut dimidio primi anni hauriant suas Institutiones, in reliquam vero partem prima legum pars, verbo Graeco appellata πρῶτα eis tradatur, nec voluit ut appellarentur vetere tam frivolo quam ridiculo cognomine *Dupondii*, sed *Justinianei novi*. In secundo anno vel de Judiciis libros septem, vel de rebus octo, accipere eos sanxit. In anno tertio ut esset tripartita legum singularium dispositio, primo ut proponeretur liber singularis ad hypothecariam formulam; post eundem liber ad edictum Aedilium, de redhibitoria actio-

ne et de evictionibus, nec non duplae stipulatione; atque ut olim obtinuit appellarentur *Papinianistae* eiusque reminiscentes laetificarentur. Anni quarti studiosi appellati λύται decem libros singulares Pauli ut recitarent. Quinto anno legerent constitutiones Codicis et subtiliter eas intelligere studerent. Omnia haec optime explicuit Hugo l. c.

Eadem methodo, licet diverso ordine, explicabantur fontes juris Bononiae. Bartholus narrat solitos esse professores Bononienses intra quatuor annos totum Corpus Juris explicare. Professores illi dividebantur in *Doctores* et *Bachalarios*, hi praelegebant extraordinarie, illi ordinarie et extraordinarie sive publice et privatim. Habebant autem scholas ordinarias gratis, extraordinarias vero mercede accepta. Hoc scimus ex Odofredo qui dicit se non praelecturum extraordinarie *quod scholares non sint boni pagatores, scire velint omnes, mercedem solvere nemo* (cf. Hugo Geschichte des R. Rechts etc. §. 85.). Studiosi cupientes scholas extraordinarias obire *collectam faciebant*, ei qui non solverit *quater* solum licuit adesse lectioni privatae. Nec minus cedebat professoribus lucro quidquid solutum acceperant a creato Doctore. Accipimus nonnunquam conquestos esse studiosos, quod accepta mercede vel negligenter haberent magistri scholas, vel quod mediam ol-

‡ wersyt. iak Emerytura.

Fiz w ten czas sami się doskonalą i uczą Nauczyciele. Nie iest w ten czas skrępowany uczeń w wolności uczęszczania na lekcye gdzie mu się podoba. Że raz powinien uczęszczać tam gdzie lepiey uczą, przekona się sam około z Examinu. Nie odrywanoby się na ten czas z zdaniem że to przypadkiem się dzieie czy kto iest profess. Uniwers. czy bliżej wojewodz. Lub nie uważano, by profess. w Szkoł. ‡ Wspołuczeń Wrocławski nie wziął co kurs, przynaymniey iako nayprędzey urzędnicy.

‡ Przypuśćmy że codziennie słuchałby przez godzin 2, więcej niżeliby każdy uczeń prawa tylko codziennie poświęcał, to zaiste by skończył przez 3. letni kurs cały Corpus Juris. ~~Lecz~~ ‡ Wspólnie odbywa się na Uniwers. kurs ciąg wątku do mety (à la Momus). ‡ Bakałarze iesne się znaydują w Lipsku.

‡ Nayleppszy sposób dawania księgi, przez który iedynie się może wznieść Uniwersytet! Lecz iakiego potrzeba talentu, żeby mieć audytorów którzy maią wybór między nowolnym a doświadczonemi nauczycielami sławnemi zdież! Zważmy przed tego na zazdrości iaka zarazpraz w takich zarazkach panuie! Zważmy na trudności samey, żeby nie zostać zwierzęciem odrywaiącym! Korzyść iednak nayprzedsza A nakoniec ‡ płacenie za lekcye, musiał zaraz zapłacić za nieyme i usługę. Jak wspominam słowa dawnego starosty w Arezzo, po lekcione po szkola, po Bedellis.

‡ Tego sam nieraz doświadczałem, szczególniey w Wrocławiu i Berlinie, dziś się chwaliły inaczey będzie dosyć itd.

‡ i ja często uprawiałem się ze Niebuhr i Sauzy drugo spierdany swe dzieło.

‡ perpetuus dictator!

‡ wysłowiono do praktyki.

vere tenerentur, quoties librum a professore mutuum acciperent. Doctores assidebant magistratui urbis primum locum in curia occupantes. Verba eorum excipiebant calamis studiosi, non legimus tamen dictare solitos fuisse magistros. Digestum vetus et Codex ordinarie explicabantur, idque sufficere ad jurisprudentiam didicendam putavit Odofredus. Praecipui Doctores ab Irnerio usque ad Bartolum (1313) vixere: Martinus, Bulgarus, Azo, Accursius, Odofredus, (cf. Hugo l. c. §. 92 —121.).

Brevi divulgata est jurisprudentia Romana per Britanniam, Galliam, Germaniam; 173) nec apud nos ignorabatur, ut infra ostendemus. Ab aetate *Bartoli de Saxoferrato* Caroli IV. coaequalis et Angeli *Politiani* (natus est anno 1454) felicioribus ominibus omnia currere coeperunt. Illis enim temporibus vixit ille nunquam satis laudandus *Cosmus Mediceus*, cui quantum literae debeant, quis nescit? De editione Politiani supra diximus. De meritis ejus exposuit Erasmus Roterodamus (in Emendationibus IV 14.) his verbis: „Quantum ei juris civilis amatores debeamus „non multis compertum est. Ut illa omittam, „animos omnium ab eo excitatos ad juris civilis „instaurationem, *institutionumque Theophili* eum

173) cf. Hugo l. c. §. 118 -- 121. Savigny II. 159/99.

„primum fuisse praeconem: quidquid Bologninus „et eum meliori ingenio secuti Alciatus et Halo- „ander restituerunt, ex Politiani libris acceptum est." Politianum exceperunt Ulricus Zasius, Alciatus, Sichardus (1499) et Antonius Augustinus (1517); Sigonius (1519), Macchiavelli (1469), et Thomas Morus, qui 1536 misere periit.

Omnes hos superarunt JCti Gallici, tales viri, quales (utinam falsus vates sim!) nunquam futuri. Praecipui sunt: Barnabas Brissonius cujus opus *de verborum significatione* perutile exstat (edit. novissima Halae Magdeburgicae 1783). Duarenus (1509) *Balduinus* (1520) cujus memorabilia sunt verba ad D. Phil. Huraldum Chevernium, Cancellarium regis Poloniae Henrici Valesii, cum Cracoviam invitaretur 174); Contius (1517) cujus opera Merillius 1616 edidit.

174) Hic ea adscribam: Quae mihi consuetudo intercessit cum Legatis Polonis, fecit, ut non modo de nobilissima eorum Legatione agerem, sed et de nostris studiis (non enim nulli inter eos Oratores JCti fuere, in quorum etiam comitatu familiares habui Doctissimos duos viros, quamvis ut leges nostrae loquuntur, Agentes in rebus, Ja. Panetovium (sic), et Franc. Maslovium) quippiam responderem: dico de Jurisprudentia, quam tuis Auspiciis doceo in ejus principis, quem illi Regem elegerunt atque requirunt, Andica Academia. Cum autem et illi de sua Cracoviensi magis atque magis excitanda conferrent, dixi, quod sentiebam, *nihil agi nisi si illic quoque personet vox Jurisprudentiae Romanae* etc. (cf. praefat ad disputationes Papinianeae Quaestionis fr. 40 de Reb. Cred.).

† Trzeci tego [illegible] Berriat-Saint-Prix (Themis I. p. 96.).

82

Hottomanus (1524). Hugo Donellus (1527) cujus Commentarii juris Civilis omniaque opera admodum celebrabantur invito Hugone (l. c. §. 228); opera ejus prodierunt Lucae 1762 — 1768 in f. Cujacius, (1520 vel 1522) omnium JCtor. qui hucusque vixerunt maximus (cf. Hugo l. c. §. 242. et in Civilist. Magaz. Tomo III. p. 190 — 256 et p. 433 — 462). Opera ejus prodierunt Neapoli 1722 in f.† *Petrus* Faber (1540), cujus extant *Semestria*, *Antonius* Faber (1557) scripsit de erroribus Pragmaticorum. *Petrus* Pithoeus et *Franciscus* Pithoeus (1543). Dionysius (1549) et Jacobus Godofredus (1587) Scipio Gentilis (1563). Opera ejus prodiere Neapoli 1616. Leibnitius (1646) celebratur ejus nova methodus discendae docendaeque jurisprudentiae (1667). Noodt (1647). Schulting (1659). Eberhardus Otto (1685). Reitzius (1702). Meermann (1722).† Thomasius (1655). Pothier† Savigny (1779). (Hugo, Hasse, Thibaut, Unterholzer, Coeschen, Schrader, Löhr, Dirksen).

Fabricant Fabrilia Fabri — Najwięksi Prawnicy po Kujacyuszu ich niewi Savigny

De fatis Jurisprudentiae Romanae apud nos disputarunt nuper duumviri doctissimi. *Czackius* 175) et *Joan. Vinc. Bandtkie* 176) quorum al-

175) O zasadzie Praw Polskich §. 59. p. 91. 6 prawie Litewskim i Polskim T. I. p. 51. Rozprawa, czyli prawo Rzymskie iest zasadą Polskiego. T. p. 96.

176) Vindiciae Juris Romani Justinianei Vratisl. 1808 Roz-

† de l'état actuel de la science du droit en Allemagne, et de la revolution qu'elle y a eprouvée dans le cours des trente dernier années par Warnkönig (Themis Tome I. prem. partie).

† Pandectae Justinianeae in novum ordinem digestae, cum legibus Codicis etc. auctore R. J. Pothier; 3. vol. in f. divisés en 40 cahiers ou livraison. (on souscrit chez tous les libraires de la capitale. Les 20. et 30. livraison son en vente).

ter cum auctoritatem juri Romano apud majores nostros plane abnegaret, alter vero contrarium contenderet, exstitit vir celeberrimus Josephus Maximilianus Comes *Ossoliński*, qui ita opiniones utrius auctoris conciliavit, ut eo judice ex illo certamine uterque victor evaderat 177). Priusquam viderimus quomodo hanc litem deciderit, de studio juris Romani apud nos, paucis persequamur.

Jus Romanum apud majores nostros non solum notum fuisse sed etiam valuisse, atque ad normam ejus plurima in legibus et costitutionibus nostris transformata esse dubio caret. Plurima documenta huic rei probandae idonea protulit illustr. Ossoliński 178). Non deerant apud nos viri qui praestantiam juris Romani viderint. Dlugossus enim (vulgo Longinus dictus) verba sibi deesse dicebat quibus praedicaret sapientiam JCtorum Romanorum 179) et Joannes Ostroróg vir senatorius „meliora jura quam „sint Romana excogitari non posse" saepe ajebat. Alexander Jagellonides cum post fratrem suum Adalbertum regnum occupasset, atque ne-

prawa II. w zbiorze Rozpraw o przedmiotach prawa Polskiego w Warszawie i Wilnie 1812.

177) Wiadomości historiczno-krytyczne do dzieiów Literatury Polskiéy Tom II. p. 347. w Krakowie 1819.

178) l. c. p. 327.

179) cf. Czacki apud Ossolińskium l. c. p. 328.

ces-

cessarium vidisset colligere leges mores et consuetudines, id perficiendum Joanni Lascio regni Poloniae Cancellario commisit. Sed ille, ut ita dicam, novus Tribonianus neque ingenio neque eruditione par fuit illi amico Justiniani. Quod ipse fatetur his verbis ad Senatum post confectum opus demandatum habitis: „Novisti „me non inter codices legum, sed inter aulas „Regum fuisse ab ineunte aetate versatum, „constitutionum legalium praecepta parum callentem." Ad calcem codicis illius a Lascio conditi invenitur liber dictus *Summa utriusque Juris Raymundi Parthenopei*, de quo nuper disseruit vir optime de me meritus, *cui plus quam parenti debeo*, Georgius Samuel Bandtkie. Est hic liber compilatio Juris Romani ejusque cum jure Polonico comparatio, quem in subsidium adhiberi praecepit Alexander Rex.

Jam ex his videre licet, non ignotum fuisse jus Romanum majoribus nostris. Praeter illa argumenta adsunt alia. Apud Cadlubconem (qui ante annum 1207 post Chr. natum vixit) Mathias quidam (ut recte suspicatur clariss. Ossoliński discipulus Jrnerii) Episcopus Cracoviensis meminit Digestorum, Codicis, Institutionum, et Novellarum. Idem auctor hoc ipsum narrat de tribus aliis Polonis, qui Bononiae operam Jurisprudentiae na-

vabant 180). Inaugurata Universitate literaria Cracoviensi a Casimiro Magno, tres Doctores legum qui Jurisprudentiam in ea profiterentur, ab eodem adsciti sunt, 178) quorum opera usus est rex in condendo Statuto suo Wisliciae. Maxime foveri coepit Jurisprudentia, cum Petrus Maureus Royzius Hispanus Jurisconsultus, nonnunquam Celtiber, nonnunquam Alcagnicensis ab urbe patria ita dictus, Alciati discipulus, Antonini Augustini familiaris, 179) invitatus venit in Poloniam; qui tamen, cum neque modum neque tempus respiciens, nostras leges contemneret, plurimos adversarios inter nobiles invenit, timentes, ne Poloni reges, ut olim Fredericus Barbarossa, ex lege Regia privilegia Imperatorum Romanorum sibi vindicarent. Aliis Stanislaus Orzechowski, ut videtur, incitatus, his in Royzium invectus est, a probris non tem-

180) l. c. p. 337.

181) cf. Erectio Studii generalis Cracoviensis an. 1364. §. XXIX. Item nunc salariamus sedes infra scriptas, videlicet: Sedem *Decretorum* de quadraginta Marcis argenti annuatim, Sedem *Decretalium* de totidem; Sedem Sexti Clementinarum de viginti Marcis. Item providemus Legenti *Legum Codicem*, de quadraginta Marcis argenti, legenti *Infortiatum* de totidem, et legenti *Volumen* de viginti Marcis; pro anno sequenti similiter juxta consuetudinem Studii legalis; Legentibus *Digestum vetus et novum* cuilibet ipsorum de quadraginta Marcis providemus.

182) Ossoliński l. c. p. 155. sqq.

teraria
ctores
entur,
usus
Ma-
Petrus
non-
icensis
pulus,
vitatus
mo-
leges
nobi-
olim
vilegia
Ab
tatus,
tem-

, 1564.
criptas,
rcis ar-
Sedem
provi-
, Marcis
ti *Vo-*
similiter
estam
a Mar-

perans: „Vestrae libertatis, equites, Vestrae dignitatis, Vestrae majestatis sunt illae leges quae „in Polonia sola regnant, ac ex aequo vobis „et Sigismundo Regi Vestro imperant. Neque enim solutus est Rex legibus apud vos; „non quod illi utile, id justum vobis; non quod „lubet, illi licet: Romanae servitutis sunt ista „carmina, quae laudat nemo, nisi servus sit, „aut Italus, qui quidem, ut certius serviret, scholas etiam sibi (si Diis placet) condit, Doctoresque legum facit, a quibus nihil „nisi servire disceret, qui Doctores, inquam, Legum istarum servilium transcensis Alpibus venerunt etiam cum talibus praeceptis ad vos: „quos hic passim jam vagari videtis, cum hoc „isto Diis irato supercilio ac pessimo libertatis „vestrae exemplo 183).” Nugatoria haec sunt mi Orzechowski; nullus timor inde invadere nobiles debuit. Ipse enim Royzius, in Dedicat. Decisionum Lith. Regi Sigismundo, dicit: „Si Polonis tuis, te auctore, totius prope Europae „exemplo permotis in mentem aliquando tandem veniat, ut cum suis deficiuntur, illis (Romanis) utantur, nihil quidquam mea sententia „peccabitur. Haec disputatio ad eas leges pertinet, quibus suorum Regum latione acceptis „equestris ordinis homines in Polonia, ditione

183) apud Pistorium T. III. p. 47.

„tua vivunt: ad alterum vero jus, quod attinet, „id est Teutonicum, partim Saxonicum partim „Magdeburgense, quo omnes tuae ditionis civi- „tates, Prussiaque ipsa tota, non postrema Po- „lonici Regni portio utitur: negare non possu- „mus, Romani juris scientiam esse pernecessa- „riam, id quippe cum illud quod proprium ha- „bent, sive Saxonicum sive Magdeburgense mi- „nus plenum est, tanquam commune usurpant, „litigatoribusque reddunt." Ex quibus ejus verbis luculenter adparet, valorem habuisse apud nos jus Romanum in *urbibus*, non obstrinxisse vero *nobilitatem*; et ita litem illam inter Czackium et Bandtkium motam, Ossoliński diremit.

Haec sunt quae de statu Jurisprudentiae Romanae apud Majores nostros colligere in praesens potui. Res ipsa et gravis et utilis videtur, ut aliquis celeberrimum Savigny aemulatus critice hanc rem persequatur, eaque colligere studeat quae ad Jurisprudentiam Romanam illis temporibus florentem facere videantur. Hoc si quis fecerit, foret ut opus Savignii ex omnibus partibus absolutum evaserit, neque conquereris desiderari in illo statum Jurisprudentiae Romanae in Polonia descriptum. Quae de statu Jurisprudentiae saeculo XVII. et XVIII. apud nos scimus, potius defleri quam defendi possunt. O utinam tandem aliquando

wyjątki tylko Jezuici!

attinet,
partim
is civi-
ma Po-
possu-
ecessa-
um ha-
nse mi-
urpant,
us ejus
se apud
rinxisse
er Cza-
diremit.
dentiae
gere in
ilis vi-
aemu-
se col-
Roma-
videan-
s Savi-
vaserit,
um Ju-
riptum.
VII. et
quam
quando

91

somno expergefacti studere velimus masculae illi Jurisprudentiae, quae sola ingenium nutrit et illustrat; ne nimius quam decet Juri Naturali obtemperantes, periculum incurramus, a quò ut caveant homines ille (si Diis placet) Juris Naturalis lucerna Zeillerus, summopere hortatur. 184)

184) Vorbereitung zur neuesten Oesterreichischen Gesetzkunde Wien und Triest. Tomo I. p. 38. *Da nun aber auf dem philosophischen Gebiete jedermann nach seiner Ueberzeugung urtheilet; so ist leicht zu erachten, dass die Urtheile oft nach einer eingebildeten Billigkeit* (aequitas cerebrina) *und im Grunde nach Willkühr, gefällt werden.*

Non modo prandium se, sed coenam quoque parare velle ([illegible]) professoribus suis (Alvarez Gomez de Reb. gest. Franc. Ximen. IV.).

Jo. Ant. Lud. Seidensticker Commentatio de Marculfinis similibusque formulis 1815. bardzo chwalone w Hall. Ergänzbl. Nro 134. December 1818.

Spondere antea dicebatur pro dicere, unde et respondere adhuc manet, sed postea usurpari coeptum est etiam in promissione alicuius Verr. Flacc. ed Godofr. p. 210.

uterque pro alterutter l. ult. §. 5. C. de bonis quae liber. fr. 2. pr. D. de eo quod certo loco, fr. 8. D. de A. v. A. P. fr. 44. §. 2. D. eod. — Varro I. 2. §. 14. de Off. III. 15. fr. 10. §. 13. D. de gradib. — fr. 16. D. de Legat. II. — Prz[illegible] w l. ult. §. 5. C. de bonis quae lib. tak się [illegible] czyta, Haloandr. że zamiast uterque położył ~~[illegible]~~ alterutter; Russard wspomina że MSCr. którymi się radził, czystym sposobem czytają; toż i Savignego MSCr. dwa, kilka Paryzkich, jeden Wiedeński, i Fuldajski.

lub lud. Rz.: dobrze się z niemi obchodzili, składali pewne ofiary lub ceny, lub kościołom n. p. Capitol. Pierwszy Jul. Cezar ofiarowane sobie takie podarunki nie oddał kościołowi, lecz stopiwszy metal, wybite ztąd pieniądze rozdał pomiędzy wojsko.

Wybieranie podatków wydzierżawiano, za daną rękojmią pewności (praedes), dzierżawcom societates publicanorum. Wydzierżawiano nawet stawianie budynków rządowych redemptores operum. Nie było już różnicy między fiscus i aerarium; wszystko należało do skarbu cesarskiego, który się nazywał Arca largitionum.

fr. 15. §. 1. D. de pign. et hypoth.
fr. 6. §. 7. D. eod.

fr. 29. D. qui et a quib. manumiss.
fr. 16. §. 8. D. de pign. et hypoth.

fr. 6. §. 2. C. de postuland.

fr. 24. §. 1. D. de reb. auct. jud. poss.
fr. 1. D. in quib. caus. pign.
fr. 52. §. 10. D. pro socio.

c. ult. C. quando provoc. non. est necess.

N. 107. N. 10. 7.

N. 12. 1. N. 74. 6.

fr. 17. §. 3. 4. fr. 10. D. de heredib. instit.

c. 3. C. si major fact.

c. un. C. de suffrag:

pati retentionem

fr. 24. §. 5. D. solut. matr.

fr. 19. §. 2. D. de Judiciis.

<u>woyskowoii</u>

Znawne odmiany w woysku Rz. powstały od Konstant. Zniosł on gwardyą dawną, i utworzył nową (Domestici). Nowe urzędy woyskowe postworzył, iako to: pięciu wielkich Dowódców Magistri militum. Dwoch pierwszych uważano za namiestników Cesarskich w woysku (praesentales).

Zmnieyszył liczbę stałego woyska, redukując każdy legion na 1000, a takich było 130, cała zaś siła zbroyna wynosiła 150. Miasta gdzie za garnizonie nawet i w pokoiu stało woysko, musiały go <u>zupełnie</u> utrzymywać. Ale stąd wraz bardziey odwykali żołnierze od woyskowości, stawali się ~~iak kupcy przed [illegible] [illegible]~~ prawie rozbójnikami, ani dostali w bitwie wyzwierzonym Barbarzyńcom. Ani im poradzili tak zwani Milites limitani, granic strzegący, i zamiast płacy, grunta pewne wyznaczone maiący. Ale i ci pilnowali raczey roli niż broni. Na koniec wchodzono w układy z królami barbarzyńskich ludów, pozwolenia weyścia w stolicę Rz. swoim poddanym, co przyniosło koniec państwu Rz.